

A high-angle, nighttime photograph of a city, likely Shanghai, showing a dense cluster of illuminated skyscrapers and a wide, multi-lane road with light trails from traffic. The sky is dark, and the city lights create a vibrant, glowing scene.

Tom Lanoye
**GELUKKIGE
SLAVEN**
pers

PROMETHEUS

QUOTES

‘Een als thriller vermomde roman om van te smullen’

NRC Handelsblad

‘Een bedwelmende roman: meeslepend, amusant en prikkelend -
maar ook complexer dan een eerste blik doet vermoeden’

de Volkskrant

‘Een woest-intelligent boek met internationale potentie’

De Standaard

‘Een sprankelend, maar ook grappig en wrang werk dat de lezer ademloos achterlaat’

Recensieweb.nl

‘Meeslepend, vol verrassende wendingen, bij wijlen hilarisch’

Gazet van Antwerpen

‘Dé literaire evenknie van Quentin Tarantino’

Cutting Edge

‘Groots van opzet, glansrijk geslaagd’

Metro

‘Superieure doeltreffendheid met absurdistische terzijdes’

Leidsch Dagblad

‘Komt dat zien! Komt dat zien!’

De Limburger

‘Weer een prikkelende Lanoye, met stilistische flair’

De Telegraaf

‘Lanoye deelt klap na klap uit: prikkelend vermaak in een roman over vrijheid’

Elsevier

RECENSIES

‘Lezen is kaurwen op teleurstellingen’

Twee mannen maken jongensboekavonturen mee. En dat biedt ruimte om zowel criminele milieus als wereldzeeën te verkennen of Europeanen en Chinezen met elkaar te vergelijken. Maar ook met het ANC en het geringe belang van de neushoorn weet Tom Lanoye te jongleren.

‘Schrijven is zin geven aan je houten been.’ Zo vatte Tom Lanoye een paar jaar geleden de aard en functie van zijn schrijverschap samen. Steeds vestigt hij in zijn romans de aandacht op de keerzijde van het leven, zonder in zwartgalligheid te blijven steken. Ook in *Gelukkige slaven*, zijn nieuwe roman, maakt Lanoye in frisse, montere bewoordingen maar weer eens duidelijk dat het leven geen pretje is. Vrijheid bestaat niet. Liefde is een farce. Geen mens is te vertrouwen. Het leven leidt alleen tot desillusie. Of men zich nu in België, Argentinië, Zuid-Afrika of China bevindt.

Hij koos deze keer, enigszins op de manier van De donkere kamer van Damokles van W.F. Hermans, voor een dubbelperspectief: twee Belgische mannen van in de veertig, die allebei Tony Hanssen heten – net als de wankelmoedige hoofdpersoon van *Alles moet weg* (1988), Lanoye’s allereerste roman. De twee Tony’s leren elkaar pas halverwege de roman kennen. Ze hebben beiden financiële problemen. De een heeft gokschulden, de ander heeft geen werk meer. Beiden hopen ze dat meneer Bo Xiang, een ondoorgrondelijke Chinese ondernemer, soelaas kan bieden.

De ene Tony hoopt hem gunstig te stemmen door zijn nymfomane echtgenote, mevrouw Bo Xiang, te vergezellen op haar snoepreisje naar Argentinië. De andere Tony rijdt naar een wildpark in Zuid-Afrika om daar een neushoorn neer te schieten. De twee hoorns denkt hij voor veel geld aan Bo Xiang te kunnen verpatsen.

De jongensboekachtige avonturen van de beide Tony’s leiden tot een stroom aan zijdelingse verwickelingen. Er vallen doden, er wordt driftig geschoven met papieren en pasjes en aan het eind, als alle stof is neergedaald, blijkt er nog maar één Tony te zijn, met wie het min of meer goed afloopt. De charme van deze levendige thriller schuilt in de beeldende, soms wat gewelddadig aandoende formuleringen. Als in Zuid-Afrika de schemering invalt, wordt de hemel steeds roder, ‘alsof iemand zich in een teil water de polsen heeft geopend.’ En als mevrouw Bo Xiang liefkozend haar bejaarde hand op die van Tony legt, dan huiver je vanzelf even mee: ‘Het klauwtje woog zwaarder dan je zou verwachten en het voelde koud en klam aan. Een busseltje verlepte asperges, pas uit het vriesvak gehaald.’

Mooi is ook hoe soepel Lanoye zijn vertellersblik over de wereldzeeën, de continenten en de grote rivieren laat gaan, om af en toe even in te zoomen op een levend wezen, de al eerder genoemde neushoorn bijvoorbeeld; een log dier dat naar zijn idee beter allang uitgestorven had kunnen zijn. ‘Het was een dwaling der natuur dat hij nog rondbanjerde, ten behoeve van de toeristenindustrie.’

Elders neemt hij, al even losjes, verschillende menstypes onder de loep. ‘“Wij” zijn de Europeanen, “zij” de Chinezen. ‘Wij zweren bij de eenling, zij weten beter. Zij geloven in hordes. In miljarden.’’Vandaar, meent hij, dat de Chinezen eeuwen vooruitlopen op de rest van de wereld en over een paar jaar zonder pardon Europa zullen overnemen.

Toch is het juist de eenlingenblik van de Europeaan die deze roman redt van al te veel sweeping statements over mensen, landen en culturen. Lanoye

ontkomt er niet aan enkele algemeenheden te debiteren over de betekenis van de tango of over 'de Moeilijke Jaren' in Argentinië.

Maar interessant wordt het pas als hij de grimmige hotelhoudster Mercedes introduceert, met haar grote mond en haar kleine hartje. Zij moet niets hebben van dwaze, protesterende moeders die steeds opnieuw aandacht vragen voor hun verdwenen dierbaren. Mercedes wil er niet over praten, maar ze gaat wel avond aan avond uit dansen om niet steeds te hoeven denken aan haar vader die in de jaren zeventig werd opgepakt en nooit terug kwam. Ergens op driekwart wandelt Vusi Khumalo het boek binnen, een welbespraakte zwarte Zuid-Afrikaan, die weet dat een van de Tony's een paar hoorns heeft buitgemaakt. Hij wil een substantieel

aandeel in de winst. Hij wil, zoals hij het uitdrukt, 'mijn snipper van de koek'. Hij vertelt vervolgens een mooi, lang verhaal over 'mijn partij', de ANC, die na een veelbelovend begin toch niet de partij blijkt te zijn die aan alle ongelijkheid en apartheid een eind maakt. Hij is een illusie armer. In de jaren die hem nog resten wil hij niet meer werken. Hij wil lezen. 'Ik wil alleen nog boeken kunnen kopen. Over de mensheid. Ik wil ze kunnen lezen in mijn eentje. Kauwend op mijn teleurstelling.'

Hij zou hebben gesmuld van een boek als Gelukkige slaven. Net als ik.

JANET LUIS
06/09/2013

DE VOLKSKRANT

‘Een meeslepende, amusante en prikkelende roman die ook nog eens complexer is dan je zou vermoeden.’

‘Een goede vijand is minstens zo belangrijk als een goede vriend’, zei Tom Lanoye vorig jaar over zijn Boekenweekgeschenk Heldere hemel. Hij voorspelde: ‘In twintig jaar werken we samen met de islamitische wereld uit angst voor de Chinezen, daar dwingt de economie ons toe.’ Niet zo vreemd dus, dat Lanoyes nieuwe roman Gelukkige slaven begint met een motto uit Rebelle van Joseph Roth - ‘Hij hield van zijn kwellingen als van trouwe vijanden’ - en dat de macht bij een Chinese zakengigant ligt, Bo Xiang, wier imperium twee mannen laat draven, botsen en schieten: Tony Hanssen en Tony Hanssen - een al bekende naam uit Lanoyes debuutroman Alles moet weg (1988). De ene Tony is een voormalig cruise-director op plezierschepen en bevindt zich, dankzij overmoedig gokgedrag, in Buenos Aires, ‘hijgend en zwoegend in een kitscherig gerenoveerd herenhuis, una casa de turistas, waar hij op de tweede etage een Chinese matrone aan het bevredigen is, op haar aandringen en tegen zijn goesting’.

De andere Tony is Brussel ontvlucht, omdat hij als computerspecialist medeverantwoordelijk wordt gehouden voor het instorten van een grote zakenbank. Hij staat oog in oog met een neushoornkoe in een Zuid-Afrikaans wildpark, zijn geweer geheven. Beide Belgen klaren een klus voor Bo Xiang in de hoop hun fouten te herstellen en hun vrijheid te heroveren. Toch is het maar de vraag of onderwerping aan vrijheid voorafgaat of er onlosmakelijk mee verbonden is. Gelukkige slaven begint filmisch. Dramatische elementen: het pistool op de salontafel ‘naast het bord met de eendenborst’ en ‘de charmant antieke airco’ die luider rammelt dan het bed. Maar zulke komische perfectie is misleidend, want de ellende nadert. Of zoals Lanoye het aankondigt: ‘En toen gebeurde het.’ Beide Tony’s hebben het idee dat er ondanks alle tegenslag iets groots, heldhaftigs en nobels in hen schuilt. De illusie een uitverkorene te zijn, leidt tot een gevaarlijk soort zelfoverschatting. In de verte doen deze Hanssens denken aan De man zonder ziekte van Arnon Grunberg, waarin architect Sam verwacht dat zijn neutrale Zwitserse paspoort hem in het barbaarse buitenland zal beschermen. Die arrogantie, gecombineerd met het sluimerende schuldgevoel dat door een luxepositie wordt veroorzaakt

(die van de Europeaan in het Oosten), keert zich tegen hen in een wereld waarin misbruik en hebzucht geglobaliseerde praktijken zijn. Zo merkt Tony op: ‘Transitruimtes, folterkamers - overal ter wereld identiek.’ De vallen die Lanoye uitzet, zie je van verre aankomen, de eerste twee delen heten ook simpelweg ‘Neergang’ en ‘Vereniging’. Toch blijf je koortsig doorlezen, want Lanoyes taal - nimmer ingeperkt - is zó kunstig en amusant dat je wordt opgeslokt in deze grootse poppenkast, waarin de hand van de speler zichtbaar is maar waar je toch wilt roepen: ‘Pas op, achter je!’ Hoe meeslepend ook, Lanoye vraagt niet om inleving op psychologisch niveau. Tony en Tony zijn geen sympathieke personages. Ze zijn uitwassen van markt en strijd, een wereld waarin poen ‘hermetische poëzie’ geworden is. ‘Zoals ooit l’art pour l’art was ontstaan, zo was nu ook de handel ontstaan omwille van alleen de handel.’ Lanoye prikkelt, laat de ene verrassing de andere volgen. Het verhaal sluit zo nauw dat zelf puzzelen onnodig lijkt en zodoende zet Gelukkige slaven je gevangen in hetzelfde verlichtende gevoel als de Chinese stad Guangzhou bij de onrustige Tony (de computerspecialist) oproept: ‘Overvloedig, binnen handbereik, onuitputtelijk en sidderend van levenskracht.’ Bedwelmend, maar complexer dan een eerste blik doet vermoeden. Het slotdeel, ‘Hoop’, is met vijftien pagina’s wrang kort. Dat galmt lang na.

HERKANSING VOOR HANSSEN

Het personage Tony Hanssen, dat in twee versies voorkomt in Gelukkige slaven van Tom Lanoye, dook voor het eerst op in diens debuutroman: Alles moet weg, uit 1988. Destijds in de Volkskrant zuinigjes besproken door Arnold Heumakers. Hanssen is in die roman een gesjeesde student die als verkoper ‘van van alles nog wat’ door Vlaanderen rijdt. De recensent achtte de humor en de ernst onvoldoende geïntegreerd: ‘Het enige wat aan deze Tony interessant is, is zijn originele manier van masturberen.’

14/09/2013

DE STANDAARD

‘De chaos houdt nooit op’

Tom Lanoye bezorgt zijn twee Tony’s grote problemen, in een roman over identiteit in een geglobaliseerde wereld. Gelukkige slaven is opnieuw een bewijs van vakmanschap.

Onze leefwereld is globaal en we stappen zonder blikken of blozen op een zoveelste vliegtuig. Reizen is echter al lang niet meer romantisch. In de hedendaagse literatuur valt reizen samen met de dreiging van identiteitsverlies. Wie reist, onttrekt zich aan het scenario dat in het vaderland voor hem is geschreven. Maar eenmaal aangekomen op een andere plaats ter wereld, blijkt dat er geen plaats voor hem is in de scenario’s die daar worden uitgeleefd. De reiziger verliest zijn identiteit, krijgt een nieuwe opgespeld en wordt vervolgens vernalen. Iets dergelijks gebeurt in *Gelukkige slaven*, de nieuwe van Tom Lanoye. Alleen... Het eerste wat je leest in dit boek, is de dankbetuiging: ‘Voor R. – mijn licht, mijn leven – die me uit de klei trok en me leerde reizen.’ Uitsluitend negatief kan reizen dus toch niet zijn.

Zeven sloten

Twee Belgen staan in de schuld bij de schimmige Chinese mogul Bo Xiang. De één, die zware speelschulden met zich meestorst, werkt als toyboy voor mevrouw Bo Xiang, een vrij onaangename taak die nog een pak onaangenamer wordt als zijn ‘eigenares’ tijdens het liefdesspel de dood vindt. Het zal niet zijn laatste tegenvaller zijn: deze eerste hoofdpersoon heeft een talent omin zeven sloten tegelijk te lopen. De andere Belg is een voormalige trader, medeverantwoordelijk voor de implosie van een bank. Hij heeft de hulp van meneer Bo Xiang nodig om zijn oude leven terug te krijgen, maar daarvoor moet hij eerst een hoogst illegale opdracht uitvoeren in Zuid Afrika. Beide Belgen heten Tony Hanssen, zoals het hoofdpersoonage in Lanoyes debuutroman ‘Alles moet weg’. En ze lijken nog

fysiek op elkaar ook. Zet ze in hetzelfde hotel en messieurs, faites vos jeux: de identiteitsverwarring kan beginnen! De nieuwe Lanoye speelt zich af in Buenos Aires (Argentinië), Mpumalanga (Zuid Afrika) en Guangzhou (China), en meestal in transitruimtes: hotelkamers, een mortuarium, een restaurant, een luchthaven. Nooit zijn de personages thuis, of in een omgeving die hen echt toebehoort en beschermt. Dat de Tony’s op de tippen van hun tenen leven, wordt nog versterkt door Lanoyes verteltechniek: de scènes hebben een beperkte tijdsduur, maar de auteur rekt de tijd tot het uiterste, door het inbouwen van flashbacks, gedachtegangen en wat al niet. Die slow motion is een techniek die Lanoye perfectioneerde in zijn *Monstertrilogie*. Ook op andere vlakken voelt *Gelukkige slaven* (te) vertrouwd. In de rijkelijk gefrustreerde eerste Tony, met zijn tot levensfilosofie uitgebouwde afkeer van zijn vaderland en zijn vele droefkomstige seksuele ervaringen, herkennen we moeiteloos Bruno, de homoseksueel van de *De Schryverclan* uit de *Monstertrilogie*. De andere Tony is boeiender, omdat Lanoye zich heeft ingegraven in het wereldbeeld van de bancaire elite, en stem geeft aan de verleidelijke drogredeneringen waarmee Tony zich ontdoet van elke schilfer schuldbesef. Verder spreken alle personages, tot en met de Zuid Afrikaanse inspecteur Khumalo, op z’n Lanoyes, wat in het geval van die laatste toch wel wringt. *Gelukkige slaven* wordt op koers gehouden door een strakke stijl, meer ingehouden dan die van bijvoorbeeld Sprakeloos, en komt helemaal op stoom in de tweede helft, als de twee Tony’s tegenover elkaar en hun schuldeiser staan.

Onbeheersbaar

In het slothoofdstuk met de wel zeer sarcastische titel ‘Hoop’ heeft Lanoye een laatste verrassing achter de hand, een laatste identiteitsverwarring. Het is het moment waarop de lezer snapt dat niet reizen het

gevaar vormt. De Tony's zouden thuis niet veiliger zijn, want de wereld is – om de flaptekst te citeren – ‘te groot en chaotisch (...) geworden voor iedereen’. Wat Lanoye in deze roman beschrijft, is een wereld waarin niets vaststaat en alles op elk ogenblik kan kantelen. Wat blijft er over, als je geen veilige thuisbasis hebt, geen zekerheid over identiteit, en persoonlijke verantwoordelijkheid een relatief begrip is, zoals de bankencrisis heeft aangetoond? Wat er overblijft, is een strijd om te bestaan, een immense onzekerheid waarin iedereen alleen voor het eigen overleven vecht. Het is daarom een illusie dat deze roman kan eindigen met het ontwarren van de identiteitsverwisseling. Dat zou immers een nieuw ijkpunt vormen. Alles zou in de plooi vallen. Gelukkige slaven ontkent volstrekt en radicaal die mogelijkheid: de verwarring is onbeheersbaar, de

geglobaliseerde wereld een chaos die nooit ophoudt gevaarlijk te zijn, én die nooit ophoudt kansen te bieden om jezelf opnieuw uit te vinden. Is dat de hoop waarvan sprake in de titel? Zo ja, dan is het maar een spaarlampje aan het eind van de tunnel. In zijn ziel is deze nieuwe Lanoye veel zwarter en cynischer dan de opgewekte toon doet vermoeden. Al zal deze roman voor de gevorderde Lanoyelezer vaak een herhaling lijken, Lanoye blijft een van de zeer weinige schrijvers die zijn status van intellectueel kan verzoenen met zijn vakmanschap als romancier, die kan schrijven over de actualiteit zonder dat het hijgerig of oppervlakkig wordt. Een woestintelligent boek met internationale potentie.

MARK CLOOSTERMANS
06/09/2013

‘Nomaden van een nieuwe orde’

*Een groots werk over de valkuilen van het geglobaliseerde neoliberalisme. Dat is het onvermijdelijke oordeel dat ik na het dichtklappen van *Gelukkige slaven* moet vellen.*

Tom Lanoye (1958) schetst in rake typering en in rap tempo, gelijk de wilde penseelstreken van een expressionistisch schilder, een wereldomvattend landschap van wolkenkrabbers, gokpaleizen en andere megalomane bouwprojecten.

Gevangen in dit simulacrum de twee hoofdpersonages: Tony Hanssen en Tony Hanssen, slaven van de nieuwe wereldorde. Dit motief van de doppelgänger zorgt voor de nodige verwickelingen die de lezer ademloos gadeslaat.

Daarbij is het motief niet eens nadrukkelijk aanwezig, laat staan dat het gethematiseerd wordt. Deze ogenschijnlijke vanzelfsprekendheid voorkomt dat *Gelukkige slaven* een psychologische schets wordt, en onderstreept het motief van de willekeur van het cyberkapitalisme. De verteltoon is nuchter, de hoofdpersonages aanvaarden hun lot van verdwaalde vazallen in een wereld die na het instorten van de financiële sector op hol is geslagen. De compositie doet echter wel denken aan een klassiek drama. De actie begint in medias res: Tony Hanssen en Tony Hanssen zijn beiden verzeild geraakt in het net van een Chinese mogul, meneer Bo Xiang, de een vanwege gokschulden, de ander vanwege zijn betrokkenheid bij schimmige financiële activiteiten.

Handleiding voor een catastrofe

In hoog tempo stevenen we af op de grote ontknoping, hoewel geen van de ‘gelukkige slaven’ zich weet te ontworstelen aan de wurggreep van het immateriële kapitalisme. Alleen de dood biedt soelaas. Er vallen dan ook heel wat doden. Tom Lanoye laat zien dat uiteindelijk alles met elkaar te maken heeft en sleurt de lezer de hele wereld over, van Buenos Aires naar Zuid-Afrika en ten slotte naar China. Daarbij toont hij zich een meesterlijke

en meedogenloze verteller die zijn personages als pionnen laat fungeren in een systeem dat ze zelf maar nauwelijks begrijpen. En in een sprankelend festijn van absurde beeldspraak legt Lanoye de symptomen van de huidige misère bloot: ‘Zoals ooit l’art pour l’art was ontstaan, zo was nu ook de handel ontstaan omwille van alleen de handel. Na de dichter en de conceptuele beeldhouwer betraden de bankier en de beurshandelaar het tijdperk van de zuivere lyriek, waarbij je met niemand nog rekening hoefde te houden, om te beginnen met je publiek. Poen werd hermetische poëzie. Zelfs vastgoed kon een zeepebel zijn.’

Maar Lanoye houdt wel degelijk rekening met zijn publiek. Van hermetisch taalgebruik kun je hem niet beschuldigen. De geschilderde taferelen, of het nou gaat om een lijkenhuis in Buenos Aires of een taxirit door Guangzhou, zijn carnavalesk, het taalgebruik plastisch: ‘Haar hele lichaam wiegde van voren naar achteren, daarbij geholpen door haar milde corpulentie. Haar gezicht wiegde telkens mee, alsof ze het stugge hoofdkussen moest uitsmeren met haar hoofd als deegrol.’ De kleuren, de drukte en het leven druipen van de pagina’s, wanneer we de twee Tony’s in een stroom van beelden en gebeurtenissen, koortsachtig de hele wereld over volgen – steeds op de vlucht en toch steeds op zoek naar een uitweg.

Onaflosbare schuld

Wat doe je in een wereld waar alles te koop is en uiteindelijk niets van blijvende waarde blijkt? Je probeert je eigen huid te redden, je blijft praten, zonder scrupules, wachtend tot de ander het niet langer volhoudt. Dit is het duel dat zich tussen de twee Tony’s ontspint, maar zelfs dit potentieel psychologische kat-en-muisspel wordt door Lanoye slechts van een afstand geschilderd. Met de koele

blik van een schaakgrootmeester schetst Lanoye de strategische zetten van de door ongelukkige omstandigheden tot elkaar veroordeelde naamgenoten. Daardoor wordt elke mogelijke identificatie met een van de personages in de kiem gesmoord. Katharsis blijkt onmogelijk, de show must go on. Maar achter de luxe schuilt leegte. Dat ethisch handelen in een wereld ontworpen voor de postmoderne consument en slechts gericht op vertier en vermaak geen optie blijkt, realiseren de Tony's zich maar al te goed. En ook wij moeten ons geen illusies maken:

‘Dat een product moest bestaan om te kunnen worden verhandeld was al langer dan vandaag een voorbijgestreefd concept. Even ouderwets was

het idee dat geld moest bestaan alvorens je het kon spenderen.’

Naast het feit dat Gelukkige slaven de grote thema's van onze tijd niet schuwt, is het ook een enorm grappige en wrange roman. Er komt zelfs een poedel in voor. Ondanks alle ellende mag er gelachen worden, ook al is het geen bevrijdende lach. Het is de lach van de dwaas, gevangen in een afbrokkelend, krankzinnig systeem dat hij ondanks alles in stand probeert te houden, want: ‘Een mens moet zich ergens thuis voelen, desnoods in het niets.’

CLAUDIA ZELLER
14/09/2013

DE GAZET VAN ANTWERPEN

‘Leven in een wereld vol hebzucht en bedrog’

Hoe zullen een Vlaming die in Buenos Aires verwoede pogingen doet om een bejaarde Chinese dame seksueel te bevredigen en een andere die in een wildpark in Zuid-Afrika klaar staat om een neushoorn te vellen, elkaar ooit ontmoeten? Waarom zijn ze daar? Waar gaan ze naartoe? Waar willen ze naartoe? Na enkele pagina's in *Gelukkige slaven* zijn dat de vragen waar je als lezer een antwoord op wil. Beide mannen hebben dan ook nog eens precies dezelfde naam: Tony Hansen. Daar komt zeker verwarring van. Maar hoe? En wanneer? *Gelukkige slaven* is een meeslepend boek, met een redelijk strakke structuur, maar vol verrassende wendingen en onwaarschijnlijke situaties. De avonturen van de twee Tony's zijn bij wijlen hilarisch. Er valt flink wat te lachen, maar tegelijk bekruipt je tijdens het lezen een onbehaaglijk gevoel,

vooral door de gewetenloosheid van de ene Tony, die als bankier duizenden mensen heeft opgelicht zonder zich daar ook maar een moment schuldig over te voelen, en door het bedrog en het wantrouwen dat over de hele wereld lijkt te heersen. Iedereen bedriegt iedereen en iedereen probeert uiteindelijk te pakken wat hem níét toekomt. Bijzonder aangrijpend is het intermezzo van de Zuid-Afrikaan die vertelt over zijn gruwelijke strijd tegen de apartheid en tegen zijn eigen kameraden van het ANC. *Gelukkige slaven* is een boek dat je snel leest maar dat lang blijft nazinderen.

KVM
08/09/2013

CUTTING EDGE

Januskop van bedrog en hebzucht'

Tom Lanoye smeedt in 'Gelukkige slaven' het eeuwenoude thema van de dubbelganger tot een hedendaagse parabel van hebzucht en bedrog. Na het alom bejubelde 'Sprakeloos' maakt hij opnieuw indruk met een theatrale afspiegeling van het dolgedraaide kapitalisme.

In de openingsscène ligt de gevluchte zakenbankier Tony Hanssen op een heuvelrug in een Zuid-Afrikaans wildpark. Een precisiegeweer in de aanslag, aast hij op de hoorn van een rinoceros. Vrouw en kind liet hij achter in zijn villa in de Brusselse rand, een gedwongen sabbatical die hem moet witwassen van een miljardenhoge schuld. Lanoye laat zien dat hij het naargeestige schouwtoneel dat de zakenwereld is, de laatste jaren met argusogen heeft aanschouwd. "De handel had zich definitief losgezongen van zijn twee voetboeien, de koopwaar en het geld." Op het achterplat staat dat Tony een nerd is, maar veeleer is het een opportunist met een danig ontregeld ethisch kompas. "Poen werd hermetische poëzie."

Duizenden kilometers verderop, in Buenos Aires, zeult mevrouw Bo Xiang haar toyboy Tony Hanssen, een naamgenoot van de onbeschroomde neushoornjager, mee door de broeierige stad. Het is een zoveelste pas op de plaats in zijn van ontgoochelingen doordrongen bestaan. Ook hij trok de deur van het thuisfront met een harde klap achter zich dicht, de echo's eindeloos resonerend in zijn ziel. "Mamaatje en papaatje, de twee schakels die mij zijn voorafgegaan in de nutteloze ketting van honderden, misschien wel duizenden voorzaten, in de valstrik van de evolutie." Ook hij kijkt tegen een schuld aan, die hij kan inlossen door de Chinese Bo van dienst te zijn.

Als het patroon van de roman vast lijkt te liggen en de verteller wisselend beide Tony's in het vizier neemt, benadert de Afrikaan Khumalo een van hen.

Zijn passage is een intermezzo dat het houvast van de lezer op losse schroeven zet. Naar Guangzhou afgereisd om op te eisen wat hij meent dat hem toekomt, getuigt hij met een uitgesponnen monoloog over de vervaarlijke geschiedenis van Zuid-Afrika en hoe die hem nog altijd op de hielen zit. Khumalo's register is strijdvaardig, Lanoye maakte een verstandige keuze om van het personage geen slachtoffer te maken, zonder evenwel zijn bloederige verleden te loochenen.

Stilistisch meer bezadigd dan 'Sprakeloos', stuwen opvallend gebalde zinnen het verhaal vooruit, al laat de auteur niet na af en toe zijn literaire meesterschap te etaleren. "De hemel kleurt steeds roder, alsof iemand zich in een teil warm water de polsen heeft geopend." Een metafoor zonder weerga die de schoonheid en weemoed van het zwarte continent op fabelachtige wijze laat rijmen. Luisterrijk is het ook het subtiele spel dat hij speelt met de identiteit van beide onfortuinlijke protagonisten.

Als ze allebei in de Chinese megalopolis Guangzhou zijn gearriveerd, waar hun lang aangekondigde vereniging werkelijkheid wordt, is niet langer duidelijk wie nu eigenlijk aan het woord is. In het slot, andermaal een proeve van de klasse van 'Gelukkige slaven', vervelt het verschil tussen hen beiden verder en lijkt het of ze het dubbele gezicht vormen van één door bedrog en hebzucht voortgestuwde mens. Memorabele dialogen en een groteske, razendsnelle plot, met diepgewortelde weerhaakjes: Tom Lanoye profileert zich meer dan ooit als dé literaire evenknie van Quentin Tarantino.

WIM HUYGHEBAERT
02/09/2013

METRO

‘Tragikomische rollercoaster’

Vijfentwintig jaar na *Alles moet weg*, het debuut van Tom Lanoye, is er *Gelukkige slaven*. Het hoofdpersonage is opnieuw Tony Hanssen, maar dan wel tot tweemaal toe. Een groots opzet, waarin Lanoye glansrijk slaagt. Hoewel de eigenlijke verhaallijn heel erg verweven is met beschouwingen over economie, aandelenmarkten en politieke ontwikkelingen in Azië en Afrika, leest het boek als een tragikomische rollercoaster. Als verteller slaagt Lanoye erin om - zoals hij zelf zegt - meer te vertellen in minder woorden. Een aanrader.

ELSEVIER

‘Prikkelend vermaak in roman over vrijheid’

Als het effectbejag is, is het wel erg goed gedaan. De Vlaamse auteur Tom Lanoye deelt in zijn nieuwe roman *Gelukkige slaven* klap na klap uit, maar doet dat elke keer zo verrassend dat je als lezer soms onverwacht opschrikt, of juist in een lachstuip schiet. Iemand laat bijvoorbeeld een kettingzaag zo ongelukkig vallen dat hij zijn eigen been doorklieft, een ander ligt na een vrijpartij ineens met een lijk in bed. Het is allemaal beeldend beschreven, bijna klaar voor verfilming.

Het verhaal gaat over twee Belgen, allebei op drift in een ander werelddeel, ver van het brave, maar saaie thuisland. Eenzame cowboy-achtige types op zoek naar een vrij leven, die zichzelf terugvinden in wilde avonturen deels door hun eigen (vaak komieke) onhandigheid. De één zit in Brazilië, de ander in Zuid-Afrika. Allebei heten ze Tony Hanssen, wat verderop in de roman nog voor de nodige verwarring zal zorgen. De ene Tony speelt gigolo om zijn gokschulden te kunnen betalen. Zijn grootste schuldeiser is een rijke Chinese zakenman, Bo Xiang, wiens vrouw een oogje heeft op de jonge, niet onknappe Tony. De tweede Tony is gevlucht naar Zuid-Afrika. Hij is een computerspecialist van een gecrashte zakenbank, en heeft nogal wat schimmige transacties van rijke cliënten opgeslagen. Opgejaagd door de politie blijkt ook hij een band te hebben met Bo Xiang: hij dringt zelfs in opdracht van de Chinese tycoon een wildpark binnen om daar een neushoorn neer te leggen – het schaafsel van de hoorn wordt in China medicinaal gebruikt. In drie delen (Neergang, Vereniging, Hoop) vlecht Lanoye de verhalen van de twee Tony's in elkaar. Elke passage voorziet hij van een cliffhanger, een

thriller waardig, wat noopt tot snel doorlezen. De ontknoping is als vuurwerk dat alle kanten uitschiet. Veel lezers zullen Lanoye vooral kennen van (semi-) autobiografisch werk als *Een slagerszoon* met een brilletje (1985) of zijn vorige grote roman *Sprakeloos* (2009), over zijn babbelse, later aan afasie lijdende moeder.

In deze nieuwe roman is de wereld zijn speelveld. *Gelukkige slaven* is, naast een komedie, ook een klein beetje een cultuurkritiek: over hoe het Westen zich verliest in navelstaarderij en hoe oosterlingen westerlingen graag voor schut zetten als represaille voor hun arrogantie.

Het verhaal komt bij elkaar in China. Sterk is de dialoog die zich daar ontpint tussen gigolo Tony en een Zuid-Afrikaanse agent, die hem voor de andere Tony aanziet. In een luxekamer houdt hij Tony gevangen en verhaalt hij over zijn ANC-verleden, en over hoe goed en fout door elkaar gingen lopen. Het contrast tussen het gevoelige verhaal en de manier waarop hij Tony mishandelt, is meesterlijk – hier piept Lanoye de toneelschrijver het boek binnen. Dat het derde deel ‘Hoop’ slechts zestien pagina's telt, is veelzeggend: Tony Hanssen is een man die wil jagen, die geen ‘droogkloot’ wenst te zijn. Aan het einde lijkt hij bevrijd en hij is daar bepaald euforisch over. Maar op de allerlaatste bladzijde lijkt deze Tony toch weer in een nieuwe val te trappen. ‘Doe het niet!’ zou je hem als lezer willen toeroepen, zozeer leef je met dit bizarre avontuur mee.

IRENE START

DE TELEGRAAF

‘Inktzwart Spiegelpaleis’

Een inktzwart spiegelpaleis, een theater van de wrange lach. Dat is de wereld die Tom Lanoye schetst in *Gelukkige slaven*, zijn nieuwe roman. Het is een geëngageerde Lanoye dit keer, die zich boos maakt over machtsmisbruik, het ‘grote graaien’ en bedrog.

De veelschrijver steekt de draak met hitsige middelbare vrouwen, naïeve toyboys, het elitekorps van zakenbanken, machtige Chinezen en met het klootjesvolk dat luxueuze plezierboten bevolkt. Kortom, iedereen moet het ontgelden in de ontregelende roman.

Knap geconstrueerd creëert Lanoye twee aparte Tony Hanssens in zijn boek: de één een “dwangmatige zwerver, een verstekeling zonder doel”, de ander een gelikte, gevluchte computerspecialist, bekend met duistere bankconstructies. De eerste Tony behaagt de echtgenote van een puisant rijke Chinese “machinist van de wereldeconomie”, de heer Bo Xiang. Tony 2 verkeert in Zuid-Afrika om op gewelddadige wijze de hoorn van de neushoornkoe te verkrijgen. De kapitaalkrachtige Chinees speelt een dubieuze rol in beider levens.

Foeterend op alles en iedereen toont Lanoye twee Belgische bannelingen op zoek naar verlossing. De computerspecialist hoopt dat in de liefde te vinden, de kleine crimineel in de vrijheid. Tevergeefs. Beiden zijn niet in staat de verlokkingen van geld en macht te weerstaan. Door de Hanssens uiteindelijk te laten samenvallen, speelt de auteur bovendien met het gegeven dat personen wat hun morele principes betreft inwisselbaar zijn.

Als gebruikelijk toont de Boekenweekgeschenkauteur van *Heldere Hemel* (2012) stilistisch flair. Schmierend met woorden levert hij een talig visitekaartje af, waarbij hij niet te beroerd is uit de doeken te doen dat kaffer een woord is uit de Koran, meegebracht door Maleisische slaven en overgenomen door de Hollanders. De auteur wil graag opvoeden met zijn werk.

Gelukkige slaven is opnieuw een prikkelende Lanoye. Net als in zijn versie van de Shakespeariaanse koningsdrama’s in *Ten Oorlog*, paart Tom Lanoye politiek engagement aan schrijverskunst.

LIES SCHUT

Witte rinoeros in Kenia.

FOTO: VIVIANE MOOS

Bizarre soap rond neushoorns en tycoons

Jaap Goedegebuure

'Gelukkige slaven' van Tom Lanoye is een kolderiek drama over twee Vlaamse Tony's, waarin niets is wat het lijkt.

Tom Lanoye heeft er een handje van grote drama's te arrangeren als waren het soaps. Met veel verve en het nodige geschmier bracht hij dat recept al in praktijk met *Het goddelijk monster*, *Zwarte tranen*, *Boze tongen*, een hilarisch drieluik waarin de deconfiture van België ten tijde van Dutroux wordt aangepakt. Ook het succesvolle *Sprakeloos*, een in memoriam voor Lanoyes moeder, dat eerst als roman en vervolgens als eenmanstheatervoorstelling furor maakte, moet het eerder hebben van de lach dan van de traan. Het wekt daarom geen verbazing dat ook de financiële crisis onder de handen van de Vlaamse auteur de trekken van een klucht krijgt, zelfs als er op een zeker moment bloed vloeit. Het resultaat is zijn nieuwe roman *Gelukkige slaven*.

Lanoye heeft zich ditmaal laten inspireren door gerucht makende affaires die de afgelopen jaren de bankwereld op

zijn grondvesten deden schudden. Met miljarden goochelende whizzkids als Nick Leeson (Barings), Jerome Kerviel (Société Générale) en Kweku Adoboli (UBS) stonden model voor het personage Tony Hanssen. Wanneer de door hem bedachte constructies en trajecten zijn geëindigd in puinhopen en modderpaden, kiest hij ijlings het hazenpad. Het virtuele geld mag dan zijn losgezongen van concrete tegenwaarde in de vorm van cash of koopwaar, vroeg of laat wordt toch de rekening gepresenteerd in harde valuta, en dan is het uit met de dans op het deksel van de beerput.

Op het moment dat we met Tony Hanssen kennismaken, bevindt hij zich in een Zuid-Afrikaans wildpark, de loop van zijn geweer gericht op een rinoeros. Van speculant is hij stroper geworden, aangelokt door de astronomische bedragen die impotente Aziaten overhebben voor de tot poeder vermalen hoorn van de savannereus. Hij moet er behalve de rinoeros ook nog een concurrent voor afschieten, maar dan ligt de weg naar alternatief fortuin open en meldt Tony zich met zijn trofee bij de bejaarde Chinese vastgoedtycoon en casinobaas Bo Xiang. Laat hij daar nu een naam- en leeftijdgenoot tegenkomen, net als hij afkomstig uit Vlaanderen, en net als hij opgejaagd door angst en onzekerheid.

Deze tweede Tony Hanssen, een gesjeesd rechtenstudent en voormalig purser op luxecruisers, heeft zich na

Erotische service
Als Tony II schulden heeft gemaakt, moet hij liefdesdiensten bewijzen aan de bejaarde vrouw van de Chinese gokbaas

superwinst in een van Bo Xiangs gokpaleizen door de oude Chinese laten verleiden om de gewonnen centjes meteen weer in te zetten en daarbovenop nog extra speelschulden te maken. Er zit voor hem niets anders op dan zich te laten dwingen tot diverse diensten aan Bo Xiangs echtgenote — de liefdesdienst inbegrepen — en dat terwijl deze 'gelukkige slaaf' doorgaans op mannen pleegt te vallen. Tijdens een verblijf in Buenos Aires blijkt de bejaarde Chinese zo slecht bestand tegen deze erotische service dat ze er letterlijk in blijft. Dus moet Tony II met hangende pootjes terug naar de baas om hem de urn met mevrouws as te overhandigen.

Vervolgens ontspint zich, geheel in overeenstemming met de traditie van het komisch theater, een spel van vergissingen en persoonsverwisselingen. Ter wille van het vermaak zal ik daarover hier niet al te veel uitweiden. Maar neemt u nu alvast aan dat Lanoye voor geen enkele vorm van onwaarschijnlijkheid uit de weg gaat en een ontknoping in petto heeft die riet naar het vertrouwde 'eind goed, al goed', waarbij straf voor de booswichten en beloning voor de goedwillenden is inbegrepen. Want gelukkige slaven zijn we allemaal, of het nu is onder het juk van het geld, van de seks of van de aloude theaterwetten.

Gelukkige slaven, Tom Lanoye, Prometheus, 304 blz., €19,95.

Jaap Goedegebuure is medewerker Nederlandstalige literatuur.

BOEK

‘Of je nou de ene of de andere Tony Hanssen bent’

Vijf jaar na het begin van de wereldwijde economische crisis is het steeds duidelijker dat iedereen een slaaf is van een dolgedraaide kapitalisme. Dankzij moderne technologieën kan niemand daaraan ontsnappen, laat Tom Lanoye zien in zijn wrange comedy of errors Gelukkige slaven.

In het echte leven kent iedereen mensen in zijn nabije omgeving met dezelfde naam. In literatuur kom je dat zelden tegen. Begrijpelijk. De lezer zou er te veel van in de war raken. Is deze Tony de voormalig cruise director op luxueuze plezierjachten? Of voert de Tony nu het woord die ooit ict-deskundige was op een zakenbank? Tom Lanoye heeft het echter aangedurfd. De twee hoofdpersonen uit zijn nieuwe roman Gelukkige slaven heten allebei Tony Hanssen.

En ze lijken ook nog op elkaar: ze zijn bijna even oud en hebben min of meer hetzelfde postuur. Lanoye's vakmanschap is groot genoeg om deze uitdaging met verve tot een goed einde te brengen. Als de gedroste cruise director en de gevluchte ict-deskundige elkaar op tweederde van de roman ontmoeten in de Chinese metropool Guangzhou en herhaaldelijk lang met elkaar praten, weet de schrijver hen steeds met een paar treffende details te onderscheiden. Zelfs wanneer Lanoye (op pagina 226) een dialoog tussen hen weergeeft zoals in een theatertekst, weet je door wát ze zeggen moeiteloos welke Tony aan het woord is.

Uiteraard ging het Lanoye niet om het vertoon van literair kunnen. De hoofdpersonen hebben dezelfde naam om hun inwisselbaarheid te onderstrepen. Ze zijn allebei slaven van een wereldwijd economisch systeem, hoe verschillend hun karakters ook zijn. De ex-cruise director is een homoseksueel, die uit afkeer zijn vaderland is ontvlucht en altijd en overal pech heeft. De ict-deskundige is een heteroseksueel die vastberaden opgaat in zijn leven van keihard

werken en geniet van alle facetten van zijn succesvol huisje-boompje-beestje-bestaan.

Gelukkige slaven leest als een groteske tragikomedie in de trant van Lanoye's Het derde huwelijk (2006). Tom Lanoye geniet merkbaar van de doldwaze situaties waarin hij zijn Tony's plaatst – heerlijk is de kenmerkende zwier, tegen het schmieren aan, waarmee hij ze beschrijft. Zo introduceert hij de ex-cruise director als hij de oude mevrouw Bo Xiang penetreert. Hij is als haar toy boy met haar meegegaan naar Buenos Aires en hoewel hij haar glimlachende avances lang wist te weerstaan, is hij te afhankelijk van haar om haar te weerstaan. Waarna ze tijdens haar orgasme sterft.

Toch is het systeem dat Lanoye schetst zeker niet zo luchtig als zijn comedy of errors suggereert. Integendeel: het is bijzonder grimmig. Iedereen steelt van iedereen. Iedereen is bereid daarvoor een ander op te lichten. Het succesvolst is dan ook hij die niemand durft op te lichten – in deze roman de Chinese zakenman Bo Xiang, die al zijn ondergeschikten in een ijzeren greep van angst houdt. En ontsnappen aan deze keten van diefstal kan bijna niemand. Dankzij de opslag van de data van creditcards, mobiele telefoons en internet is iedereen altijd en overal opspoorbaar.

Ook het leven van beide Tony's draait om diefstal. De ex-cruise director probeert er niet aan mee te doen. Hij voelt te veel angst als hij de kans krijgt, bijvoorbeeld als hij de rolletjes papiergeld in de handtas van mevrouw Bo Xiang vindt. Hij wil ook mensen vertrouwen. Maar het gevolg is dat hij voortdurend slachtoffer is – vermoedelijk ook na het open einde van Gelukkige slaven. De andere Tony doet er juist van harte aan mee. Als hij zijn zakenbank zo heeft opgelicht dat die is omgevallen en hij moet vluchten, kan hij maar een oplossing

verzinnen om een nieuw leven te beginnen: stelen. De grootste slachtoffers van dit systeem zijn de onschuldige kinderen. Het jong van de neushoorn die de gevluchte ict-deskundige wil neerschieten vanwege zijn kostbare hoorns. De dochter van de bewaker in het Zuid-Afrikaanse wildpark, die dezelfde neushoorn omlegt. Of Klaartje, de dochter van de ict-deskundige. En de enige die een deel van de koek weten te veroveren en er mee weg kunnen komen, zijn de mensen die zo onafhankelijk opereren dat ze geen sporen achter laten. Het voorbeeld is de Zuid-Afrikaanse politieinspecteur Vusi Khumalo, die in Guangzhou opduikt.

Zo laat Gelukkige slaven je achter met een wrange smaak in de mond. De roman laat je lachen, zeker. Het boek dwingt bewondering af, om de meeslepemde, levendige stijl en de doortimmerde constructie. Maar de wereld die de roman beschrijft, stemt somber. Het is in deze überkapitalistische maatschappij nog maar weinigen gegund om, zoals Khumalo vertelt, een keer in je leven je werkelijk vrij te voelen. 'Ik wens iedereen in zijn bestaan zo'n etmaal toe,' zegt hij. 'Eén zo'n dag. Te weten en te voelen dat je vrij kunt zijn. Dat je niet voor niets hebt bestaan.'

MAARTEN DESSING

‘Rad van onfortuin’

Als hij had moeten kiezen tussen heimwee of kanker? Hij koos voor kanker. Maar er viel niet te kiezen, besefte hij, rillend, zeeziek deinend in zijn stoel. Je kreeg ze vanzelf. Allebei.” ‘Gelukkige slaven’, de nieuwe roman van Tom Lanoye, raast door een verziekte wereld. Je kan reizen zoveel je wilt, ontkomen doe je niet.

Hoewel recente dubbelinterviews van Tom Lanoye met econoom Paul de Grauwe (in Knack) en VOKA-bestuurder Jo Libeer (in De Tijd) anders suggereren, is ‘Gelukkige slaven’ niet in de eerste plaats een gefictionaliseerde analyse van de financiële wereld.

Lanoye richt zich vooral op de mate waarin kosmopolitisme, dat wereldwijd vertakte burgerschap, zich verhoudt tot de persoonlijke en lokale tragiek. Identiteitsvorming in “de moderne middeleeuwen, die van de globalisering”. Vandaar ook de spiegel- en dubbelgangermotieven die elkaar in razende vaart opvolgen.

De misbruiken door een “multicultureel, internationaal huurlingenleger van een haute finance” (in Joos op Radio 1) vormen één symptoom van deze geglobaliseerde werkelijkheid. Andere ziekteverschijnselen zijn de ontelingen die gepaard gaan met massatoerisme en het kapen van maatschappelijke hervormingen voor eigen gewin. Verraad en geweld zetten steeds de rolverdeling tussen daders en slachtoffers op hun kop. De wereld is een dolgedraaid rad van onfortuin.

Voor de Poen

Dertig jaar geleden debuteerde Tom Lanoye als prozaschrijver met de bundeling polemische kritieken ‘Rozegeur en maneschijn’. Daarin veegde hij de vloer aan met de toenmalige Vlaamse literaire

wereld. Als opdracht koos de jonge auteur de provocatieve kreet ‘Voor de Poen’.

Enkele jaren later volgden de verhalenbundel ‘Een slagerszoon met een brilletje’ (1985) en zijn eerste roman ‘Alles moet weg’ (1988).

Titels die niet toevallig de Vlaamse commercie incarneren. Hoofdpersonage van ‘Alles moet weg’, later verfilmd door Jan Verheyen, is de rechtenstudent Tony Hanssen, die besluit zijn studie op te geven en de baan op te gaan als handelaar. Het leven van een deur-aan-deurverkoper blijkt geen sinecure, al is de handelaar in gebakken lucht overtuigd van zijn commerciële talent: “Niets van wat ik verkoop, heb ik bij me. Ik werk alleen met folders, monsters, stalen en demonstratieflacons. Anders gezegd: met mooi verpakte lucht. Maar daar werk ik het liefst mee. Dan kan ik drijven op de kracht van mijn woord. Hoe meer ik praat, hoe meer de mensen achter mijn koopwaar aan zullen lopen zoals een ezel achter een wortel.”

Zijn overmoedige verkoopspraatjes ten spijt loopt de droom van de kleine zelfstandige ondernemer spaak. Een bankoverval als wraak voor de schulden van een vriend draait verkeerd uit en Tony ontvlucht het land.

“Ik moest weg uit België. Om meer dan één reden, maar vooral omdat ik het er kotsbeu ben. Er valt niets te beginnen. Het klinkt misschien raar, maar het is er te klein voor mij. Te benepen. Te weinig zuurstof. Ik zit nu in de haven van Rotterdam. Ik wil hier aanmonsteren. De lange vaart. Het Midden-Oosten en verder.”

‘Gelukkige slaven’ voert Tony weer op. Of althans een oudere versie van hem. In tweevoud. De lange vaart weg van het kleine België loopt uit op een roetsjbaan langs Latijns-Amerika en Zuid-Afrika naar China.

Tony in het kwadraat

De twee hoofdpersonages van Lanoyes nieuwste roman heten allebei Tony Hanssen. De ene Tony, een loser in het diepst van zijn gedachten, heeft jaren geleden zijn ‘mamaatje en papaatje’ en zijn universiteitsstudie achtergelaten.

De advocatenpraktijk van zijn vader en de provincialistische bourgeoisie konden hem gestolen worden. Twintig jaar lang reisde hij de hele wereld rond op vracht- en cruiseschepen. Tijdens pleziervaarten praatte hij de meestal bejaarde genotzoekers moeiteloos naar de mond. Hard labeur of betaalde flikflooiërij, onafhankelijkheid had hij hoog in het vaandel.

“Hij had leren leven als nomade, als dwangmatige zwerver, verstekeling zonder doel, en dat lot had hem prima bevallen.” Tot hij er genoeg van had en een bezoek aan ’s werelds grootste gokpaleis in Macau hem opzadelde met een torenhoge schuld bij de Chinese zakelijke mogul Bo Xiang.

De andere Tony is een computerexpert die België ontvlucht is nadat de bank waar hij werkte, is gecrasht. Hij is een zelfzeker alfamannetje dat met zijn kennis van algoritmes en zwendelpraktijken gulzige beleggers stroop om de mond smeerde ten bate van de nog gulziger bankelite.

Hij wil de rol van zondebok niet op zich nemen en beraamt – met memorysticks vol bedrijfsgeheimen als levensverzekering – een plan om zich volledig te kunnen rehabiliteren. Spijt heeft hij niet, het enige dat hij wil, is met zijn vrouw en kind herenigd worden.

Voor beide Tony’s is de grote afwezige het Westen, vooral het oude Europa met Vlaanderen als centrum, die “onwelriekende navel van een versleten continent”. Vlaanderen is zo expliciet afwezig of verdrongen dat er een drukkende aanwezigheid uit groeit.

Het voortdurend als klein omschreven vlakke land aan de Noordzee raakt hen via de familiale wortels, die ze nooit ondubbelzinnig kunnen verbreken dan wel herstellen.

Het kleine Vlaanderen is een vertrouwd steen des aanstoots voor Lanoye. Als motief raakte het verweven met het Vlaamse ondernemerschap, in ‘Alles moet weg’ en ook in zijn Monstertrilogie over een familiaal zakenimperium in West-Vlaanderen.

In ‘Gelukkige slaven’ verplaatst Lanoye zijn tragikomische figuren naar een mondiaal speelveld, maar het bekrompen Vlaanderen blijft een weerkerende referentie, die bovendien een retorische weerklank heeft.

De wereldreiziger Tony, die zijn mamaatje achterliet zonder ooit van haar los te komen, vindt de Vlaamse taal op zich al een pietluttige uitdrukking van kleingeestigheid: “Geen taal ter wereld was zo aangetast door de schimmel van het verkleinwoord als de Vlaamse variant van het Nederlands. [...] En met altijd, altijd: die blijvende, stompzinnige onmondigheid, zelfs al kwekten ze inmiddels nog zo vlot. [...] Een biefstukske met een glazeke wijn erbij. Een toerke rond den hof. Gazetje, sigaretje, bakske koffie: alles op ’t gemakske.”

Zwart humanisme

Hoe ver zijn personages ook reizen, Lanoye bevindt zich steeds op bekend terrein. In zijn barokke, beeldende stijl beschrijft hij twee Vlamingen die het minuscule Vlaanderen hebben ontvlucht. Ze willen afstand nemen van de Vlaamse kleinburgerlijke bekrompenheid, maar ervaren ‘burgerlijke heimwee’ of zijn chronisch ‘blind en onbeholpen’.

Zoals eerder, in onder meer de Monstertrilogie, wijzen falende seksuele daden op een bredere malaise. De herhaalde frase “Maar klaarkomen deed hij niet” knipoogt naar het bekende gedicht ‘Het huwelijk’ van zakenman-schrijver Willem Elsschot (“Maar doodgaan deed hij niet”). Het zijn niet alleen wetten en praktische bezwaren die Lanoyes personages dwarszitten. De mens stort zich steeds weer in zijn eigen onheil. Gokken en verliezen schijnen wel ingebakken, net als de voortdurende noodzaak om de ander een rad voor de ogen te draaien, ook al blijft elkeen onwetend over de eigen incompetentie.

Meegesleurd op een mondiale rollercoaster lijkt het er aanvankelijk op dat de culturele gemeenplaatsen over Argentinië, China en andere oorden deel uitmaken van de wereldvisie van de twee Tony’s. Dit discours blijft echter de boventoon voeren. Pas wanneer de zwarte Zuid-Afrikaan Khumalo aan het woord komt, snijdt ‘Gelukkige slaven’ echt dieper. In een indrukwekkende monoloog, niet toevallig het scharnierpunt van de roman, beschrijft de man – die pijn als beste vriend heeft – zijn levensverhaal.

Het apartheidsregime, de Struggle die voor bevrijding moest zorgen en de daaropvolgende ANC-jaren verminkten zijn bestaan. De zucht om vrijheid werd geqaapt door geweld en corruptie (eerder al 'epidemisch gesjoemel' genoemd). Het verraad van zijn strijdmakkers is pijnlijk, maar niet helemaal onbegrijpelijk: "Onderdrukking is een wiel. Wie erdoor geplet wordt, rolt het 's anderendaags met des te meer koppigheid over een ander heen. De gevaarlijkste dader is een slachtoffer."

Khumalo is beide, dader en slachtoffer. Het meest intrigerende personage van 'Gelukkige slaven' functioneert als een zwarte deus ex machina. Of toch deels. Zijn ingreep is plots en krachtig, maar lost de persoonsverwarring niet op, integendeel. Khumalo duwt de carrousel in een nog hogere versnelling. In zijn tussenkomst combineert hij 'ubuntu' (Afrikaans humanisme) met welbegrepen

eigenbelang. Via het geld dat hij eist, wil hij een onschuldig slachtoffer vergoeden en vervolgens zelf van het toneel verdwijnen. "Ik wil alleen nog boeken kunnen kopen. Over de mensheid. Ik wil ze kunnen lezen in mijn eentje. Kauwend op mijn teleurstelling."

Khumalo is zich bewust van de spanning tussen herkomst en geschiedenis enerzijds en een vrije toekomst anderzijds. De Tony's demonstreren minder inzicht.

Lanoye sluit de razende roulette af in een laatste deel met de cynische titel 'Hoop'. 'Gelukkige slaven' blijkt een rad van fortuin waarbij ook onder de hoogste bonussen een bankroet woekert. Wie we ook zijn, het spel houdt nooit op.

26/09/2013

DE GROENE AMSTERDAMMER

‘Van een afstandje toekijken’

Dit boek is een potboiler. Geheel in de over-the-top-stijl van de avonturenroman uit de vorige eeuw, met deze keer geen edele helden die alle tijgers en beren op hun pad moeiteloos verslaan en er met het meisje vandoor gaan. Zulk soort helden daar heeft Tom Lanoye een broertje dood aan en dus krijgen we twee losers, die allebei Tony Hanssen heten en uiteindelijk elkaar tegenkomen, ze blijken in hetzelfde schuitje te zitten. Ze roepen allebei de ellende over zich af en onnozelaars zijn het ook, al doen ze zich graag als superieure bluffers voor. Deze roman vergroot alles uit: begeerte, oplichterij, het graai-kapitalisme, wildstropen, de vervuiling, noem het maar op en daarbij komt nog een beetje heimwee naar het België van vroeger. Negers, Chinese grootkapitalisten, ongere Zuid-Amerikanen, ze komen allemaal voorbij, alsof we een Kapitein Rob-verhaal lezen, maar Lanoye maakte er zeker geen flauw avonturenverhaaltje van. Hij pepert ons al onze vooroordelen met volle kracht in. Hij laat ons ongegeneerd in de huid van zijn benarde helden kruipen en probeert ons deelgenoot te maken van hun foute opvattingen over zo ongeveer alles. Hij zet hierbij een uitermate concrete, opgejaagde en uiterst trefzekere stijl in die de scènes in schrille kleuren schildert. Lanoye is een virtuoos schilder van menselijk onbenuul, doortrapt verlangen naar macht en tegelijk naar verlossing, die uiteraard nooit komt. Alles is zwartgallig, verloederd en klaar voor vernietiging.

Lanoye's roman sluit naadloos aan bij het doemdenken dat de laatste tientallen jaren in de romankunst zo'n hoge vlucht neemt. Het is niks en het wordt niks. Neem nu de scène waarin hij een van die losers introduceert. 'We treffen hem aan duizend kilometer verderop, in de schaamspleet onder de tropisch gezwollen buik van Brazilië, de open wond genaamd Rio de la Plata. Rivier van Zilver. Ze is breed als een zee, ze ruikt naar petroleum

en ingewanden en ze is het voorgeborchte van de Atlantische Oceaan – een deinend, koningsblauw universum vol verborgen gasvelden, scheepswrakken en walviskadavers.' En dan zoomt de camera vanaf dit brede en fraaie panorama in op de evidente nitwit Tony Hanssen die in een toeristenhotel de echtgenote van de Chinese grootkapitalist Bo Xiang probeert te bevredigen. We zien het allemaal voor ons, want Lanoye stelt er een eer in zo filmisch mogelijk te schrijven. En kijk eens naar dit zinnetje dat er zomaar bij staat: 'Boven hun hoofden wiekt een gammele ventilator, de charmante antieke airco steunt en rammelt luider dan het bed.' Met dit soort details zitten we natuurlijk op de eerste rij van het spetterende schrijfwerk. Tony is dus haar gigolo, werkt zich rot, het wil maar niet lukken, maar het moet lukken want: 'Hoedt u voor de wraak van een gekrenkte vrouw op leeftijd.' Typerende Lanoye-wending. Ineens komt er een andere vertelstem het verhaal binnen die zich ermee begint te bemoeien. Lanoye werkt in deze roman steeds met dit soort kleine commentaar-terzijdes. Hij laat deze cynische stem alle drijfveren van de antihelden doorprikken en voorziet ze van smalend commentaar. Op deze manier probeert hij ons deelgenoot te maken van het geheel, we beleven het allemaal mee. We lezen het verhaal plus het commentaar daarop.

Neem de scène in een Chinees casino, op zich al een klassiek ingrediënt van de potboiler. Eerst zitten we in het hoofd van Tony: 'Niemand lette op hem, hij zocht met niemand contact.' Maar even later begint de commentator zich ermee te bemoeien. 'Hij (Tony dus – KtH) was al een van hen, zonder onderscheid van rang of ras, taal of afkomst.' Zulk soort dingen denkt die Tony niet, daar is hij een te groot warhoofd voor. En dan vervolgt de commentator: 'Ze waren met z'n allen toegetroten tot de congregatie van de toevalstreffer, de broederschap van de buitenkans.' Op deze manier

zitten we steeds in de koppen van de beide Hanssens en we kijken van een afstandje toe. Lanoye wisselt razendsnel af tussen huivering, doortrapt medeleven en verwoestende lachbuien. Niets is wat het lijkt in deze we-gaan-met-z'n-allen-naar-de-afgrond-roman. Nog een voorbeeld van Lanoye's verlekkerde en soms huiveringwekkende schrijfwerk. Wanneer Tony in Zuid-Afrika een stroper bij een drenkplaats heeft neergeschoten (zelf wil hij een neushoorn doden) ziet hij dat deze nog niet helemaal dood is. En dan dit: 'En ook al bezat het rulle zand van de drenkplaats een geluiddempend effect, en ook al had de man nog maar een been van zijn beide benen ter beschikking om te trappelen, het geroffel klonk Tony in de oren alsof iemand tekeering op een beschuldigend tamboerijn, een verwijtende keteltrom zo groot als deze drenkplaats zelf.' Wie graag goed wil leren schrijven, moet deze zin maar eens flink bestuderen: Lanoye drukt je echt met je neus op alles wat er te zien en te horen is en levert daarbij zeer gewaagde beelden.

Dit is een fraaie soap opera, dat is wel duidelijk, maar uiteindelijk bleef er bij mij, ondanks mijn bewondering voor opzet en uitvoering, toch ook een gevoel hangen van vrijblijvendheid en afstandelijkheid. Misschien zit er te weinig Lanoye in, zit er te weinig van hemzelf in die twee losers. Hij lacht ze uit, briljant, dat wel, maar dat is het dan. Het boek was uit en ik dacht er al niet meer aan. Want zo erg als met die twee is het bij mij allemaal nog niet. En bij Lanoye ook niet, daar kun je donder op zeggen. Ik moest keihard om ze lachen, ik haatte ze ook en ik keek bewonderend naar het fraaie literaire vertoon dat de schrijver op ze losliet. Maar het bleef bij kijken, bewonderen en vage gevoelens van leedvermaak over hun ondergang. Gelukkig ontsprong ik zelf de dans. En Lanoye ook.

KEES 'T HART
18/09/2013

INTERVIEWS

DE STANDAARD

‘Het voelt lekker om hier te zijn’

Voor zijn nieuwe roman Gelukkige Slaven plunderde Tom Lanoye de blog van Joris Luyendijk over de financiële sector in Londen. Tom: ‘De meest onwaarschijnlijke passages uit het boek zijn uit de werkelijkheid geplukt.’ Joris: ‘Je hoeft inderdaad geen crimineel te zijn om er met de poen vandoor te gaan.’

Le Coq d’Argent. Een loungebar op het dak van een postmodern kantoorgebouw in het hart van The City. Hier raak je alleen binnen via een private lift - na afgifte van je creditcard. Hier viere zakenbankiers hun vette bonussen en deals.

De Nederlandse journalist Joris Luyendijk heeft de plaats om Tom Lanoye te ontmoeten niet toevallig gekozen. Sinds de bankencrisis hebben enkele gevallen engelen zich vanuit Le Coq d’Argent te pletter gegoooid. Een laatste slok wijn, tasje op de grond gezet en over de rand gestapt, vanuit het financiële Walhalla terug naar het grauwe asfalt van de dagelijkse werkelijkheid.

Tom Lanoye vindt het geweldig. Hij gooit zich op de Amber Scott’s cocktail en zuigt gretig beelden en indrukken op: de weelderige daktuin, de menukaart vol gins en whisky’s, de perfect gekapte en geklede obers, de zelfzeker telefonerende zakenlui en, vooral, het spectaculaire uitzicht op de glazen kathedralen van het kapitalisme, waartussen de oude Engelse kerkjes in het niets verdwijnen.

Dit was het biotoop van zijn personage Tony Hanssen in de roman Gelukkige slaven. Een financieel genie op zoek naar verlossing van schuld en schande. Op zijn queeste door de geglobaliseerde wereld zal hij een giftig verbond sluiten met zijn naamgenoot en absolute tegenpool, de zwervende loser Tony Hanssen, die zich krampachtig maar vergeefs probeert los te rukken uit het kleinburgerlijk

Vlaanderen. Gelukkige slaven is een komische, maar tegelijk gitzwarte parabel over de moraal van de Tony Hanssens op deze planeet.

‘Het voelt lekker om hier te zijn’, zegt Lanoye. ‘Ik logeer in het hart van The City, in zo’n hotel waar bankiers een tijd komen wonen, alles instapklaar. Gisteravond gingen we eten in een Japans restaurant, te midden dat goed geklede, multiculturele gezelschap. En ‘s ochtends zie je ze naar hun werk stappen, die jeunesse dorée van The City, dat internationale huurlegertje van overgetalenteerde jongelui die hun droom beleven. Veertig jaar geleden zouden ze roken en zwaarlijvig zijn, nu zien ze er extreem gezond uit. Ze fietsen naar hun werk met een designhelm of peperdure headset op het hoofd. In de Prêt à Manger halen ze nog snel en swingend hun ontbijt af, als in een ballet waarin de ober even zwierig hun gezonde hapje serveert.’ ‘De theaterauteur in mij ziet dan de absolute roes van die encensering, het haast religieuze ritueel van het kapitalisme, dat zich vermomt achter de veronderstelde rationaliteit van geld en markten.’ Joris Luyendijk herkent de fascinatie. Hij houdt al twee jaar voor The Guardian, De Standaard en NRC een blog bij over het doen en denken van de mensen achter de marmeren façades van The City. In het boek dat hij nu schrijft, gaat een hoofdstuk over de bankier in hemzelf. ‘Die roes was ook mij niet vreemd. Ik kwam net van de universiteit, hoog opgeleid, vol geldingsdrang, en mocht als correspondent naar het Midden-Oosten. Men betaalde me niet uit in bonussen, maar in status en zichtbaarheid. Elke primeur was een boost voor het ego. Zo moet ook een jonge bankier zich voelen nadat hij een grote deal heeft afgerond.’

‘Alleen gaan veel journalisten, eens de 30 voorbij en zodra er kinderen komen, remmen. En dat kan niet in de financiële sector. Je racet verder, of je vliegt eruit.’

Lanoye: ‘Daarom voel ik ook deernis voor die lui. Vorige week heeft zich hier een jongen letterlijk doodgewerkt. Ze zijn ook slachtoffers.’

Onnozele muppets

Het was Tom Lanoye die suggereerde om Joris Luyendijk op te zoeken in Londen, want hij voelt een enorme bewondering voor diens journalistiek werk. Voor Gelukkige slaven heeft hij Luyendijks blog letterlijk ‘geplunderd’.

‘Omdat het zo’n essentieel werk is, vergelijkbaar met wat de Holinshed’s Chronicles betekenden voor de Koningsdrama’s van Shakespeare. Ik vond het dus gepermitteerd om daar naar hartenlust uit te plunderen.’

Luyendijk: ‘Fantastisch. Al heel snel na het beginnen van de blog beseftte ik dat deze hele thematiek te groot en te complex was om van binnenuit op te lossen. Er zouden nieuwe concepten en metaforen nodig zijn, zoals het boek 1984 destijds de idee van privacy ingang deed vinden in de collectieve verbeelding. Daarom ben ik blij dat schrijvers en regisseurs met mijn blog aan de slag gaan. Zo’n metafoor van de financiële sector als l’art pour l’art, waarbij de kunstenaar/bankier geen rekening meer hoeft te houden met zijn publiek, had ik zelf nooit kunnen bedenken.’

Lanoye: ‘Het interessante aan Joris’ blog is dat hij menselijke verhalen brengt, en via dat patchwork van getuigenissen een veel beter beeld schetst van The City dan welke studie of analyse ook. Ik vind dit een van de journalistiek meest relevante projecten van de afgelopen jaren.’

Hoe treffend is het beeld dat Tom Lanoye schetst van de zakenbankier?

Luyendijk: ‘Ik herken vooral het zelfbedrog. Het is verleidelijk om de hele bankencrisis als een groot complot te zien, van mensen die wisten wat ze deden en ons, de klanten, als onnozelemuppets behandelden. In dat geval zou je ook de aanstokers kunnen aanwijzen. Maar de rottigheid is intrinsiek aan het systeem, en zit overal. Ook bij ons, die geloofden dat we huizen konden kopen met het geld van anderen, in de veronderstelling dat de waarde van dat huis voldoende zou stijgen om de schuld te dekken die we met onze eigen wedde niet kunnen aflossen. Dat is precies hetzelfde wat zakenbankiers op veel grotere schaal deden. Collectief zelfbedrog. Net als Tony Hanssen in Gelukkige slaven overschatten we voortdurend het eigen kunnen.’

Lanoye: ‘Maar er valt wel een dode in het boek. En nog zal de dader die gruwelijke moord wegredeneren, onder het mom van een soort boetedoening.’

Luyendijk: ‘Mensen vinden zo makkelijk redelijke argumenten om de voor hen voordelige koers voort te zetten. Als wij het niet doen, doet een ander het wel. Of: We doen ook veel goed.’

Vanwaar het idee om de internationale bankencrisis als achtergrond te gebruiken voor een roman?

Lanoye: ‘Helemaal nieuw is die thematiek niet in mijn werk. De tweede Tony Hanssen is hetzelfde personage uit Alles moet weg, maar 25 jaar later, en niet langer in Vlaanderen, maar in de geglobaliseerde wereld. Bovendien heb ik ook zelf een bedrijf, een naamloze vennootschap waar ik aandeelhouder in ben. Economie interesseert me dus wel. Maar vooral het lezen van de column van Joris heeft geweldig materiaal aangeleverd voor deze roman: jonge mensen, verleiding, veel geld, morele dilemma’s... Dat verbind ik met twee personages die uit België komen en elkaars pendant zijn. Een loser en een bankier, lotgenoten en tegelijk Caïn en Abel voor elkaar... Eigenlijk is het verwonderlijk dat er zo weinig fictie over de bankencrisis verschijnt.’

Luyendijk: ‘Ik heb de voorbije tijd nogal wat fictie over de financiële wereld gelezen of bekeken. Films als Boarding Room, Bonfire of the Vanities, Wall Street, Margin Call... Alleen in die laatste film maakt de bankier zich niet schuldig aan crimineel gedrag. Alle andere verhalen brengen op een bepaald moment strafbare feiten in beeld, waarschijnlijk om de plot aan te scherpen. Dat is jammer, omdat zo het echte probleem van de financiële sector uit beeld verdwijnt: je hoeft helemaal geen crimineel te zijn om er met de poen vandoor te gaan.’

Lanoye: ‘Het is geen wettelijk, maar moreel crimineel gedrag?’

Luyendijk: ‘Het is niet illegaal om als bank via een eigen hedgefund een hoop Griekse obligaties te kopen terwijl de chieft economist van diezelfde bank publiek verklaart dat Griekenland zeker failliet gaat. Ondertussen oefent hun lobbyapparaat achter de schermen druk uit op Griekenland om een hoger bedrag te betalen voor die afgewaardeerde schuldpapieren. Kortom, je hoeft de wet niet te overtreden om grote winsten te boeken met speculatie die je zelf stuurt.’

De slagrand of de lul

Na twee jaar bloggen bent u vrij somber: het is wachten op een volgende, nog grotere crisis.

Luyendijk: ‘Het fundamentele probleem van de financiële sector is de afwezigheid van echte concurrentie en de bundeling van verschillende activiteiten onder hetzelfde dak van een handvol wereldspelers. Het kan niet zijn dat een bank op de ene verdieping een beursgenoteerd bedrijf begeleidt bij het afstoten of aankopen van nieuwe onderdelen, terwijl een verdieping lager de aandelen van dat bedrijf worden verhandeld, en weer een verdieping lager de bank het geld van klanten in dat bedrijf belegt. Toch gebeurt het, en iedereen lijkt te geloven dat dit kan zonder dat voorkennis van de ene naar de andere verdieping doorsijpelt.’

‘Vraag is bovendien waarom al die beursgenoteerde bedrijven dit soort praktijken aanvaarden en er bovendien belachelijk hoge prijzen voor betalen.’

Lanoye: ‘Ik ben zelf een ondernemer, en ik begrijp niet dat onze belangenverenigingen die gang van zaken accepteren als een soort natuurkracht. Ze verwijten zelfs de staat dat ze door haar hoge schuldenlast te weinig buffer heeft om een bankencrisis op te vangen. Terwijl de staat op de eerste plaats zo’n bank niet hoort te redden. Ondertussen doet men wel aan een opbod in boetes voor daklozen die een biertje drinken op een plein, terwijl in de financiële sector complete straffeloosheid heerst.’

Luyendijk: ‘Probleem is ook dat de complexiteit van de opgezette constructies het menselijk bevattingsvermogen overtreft. Zelfs de beste expert kan nog maar een klein deel van de olifant vastgrijpen. En wie de slagrand in de hand heeft, vat maar een even beperkt deel van de werkelijkheid als wie de lul vasthoudt. Terwijl het om de hele olifant gaat.’

Lanoye: ‘Is het dan niet hemeltergend dat zelfs kleine, graduele maatregelen als een Tobintaks op beursverrichtingen niet goedgekeurd raken? En dat men het geld uiteindelijk haalt waar men erbij kan: de pensioenen en de uitkeringen?’

Luyendijk: ‘Het probleem met zo’n Tobintaks is dat het alleen weer een uitnodiging is om allerlei ingewikkelde financiële producten te ontwikkelen om die taks te ontwijken. Veel van die toxische derivaten dienden uiteindelijk ook om belastingen te ontwijken. Het is hopeloos. Wat we nodig hebben, is een cultuurverandering, en laat dat nu net hetgene zijn wat we niet zullen krijgen in de financiële sector.’

Lanoye: ‘We kunnen dus alleen wachten tot het systeem echt in elkaar dondert?’

Luyendijk: ‘Dat voorspellen de marxisten al 150 jaar, tandenknarsend.’

Houdt u daarom op met uw blog?

Luyendijk: ‘Ik stop omdat ik voldoende materiaal heb verzameld voor een boek. Geen bundeling van blogs, maar een etnografie van het dorp The City.’

Hoe evalueert u de impact van uw blog?

Luyendijk: ‘Heel klein.’

Is dat niet frustrerend?

Luyendijk: ‘Het is niet aan journalisten om zaken te veranderen. Wij moeten maximaal informeren, zodat de politieke wereld maximale mogelijkheden krijgt om te handelen. Maar pakkende journalistiek over de financiële hervorming is op dit moment niet mogelijk, omdat er geen hervorming bezig is. Geen enkele partij heeft een idee, laat staan een concreet stappenplan, om tot een stabiele financiële sector te komen. Ik zou het al geweldig vinden als een aantal studenten of jonge parlementsleden na het lezen van mijn boek beseffen dat het probleem veel groter is dan ze dachten.’

Pak wat je pakken kunt

Dient ook fictie om mensen te doen nadenken over dit soort vraagstukken?

Lanoye: ‘Ik zou het jammer vinden als mijn boek alleen gelezen werd als een commentaar op de kredietcrisis. Ik wil vooral de lezer boeien met een goed verhaal en verrassende literaire technieken. Maar dan wel binnen de traditie van Buysse, Conscience, Boon of Claus, die ook iets over de wereld te vertellen hadden. Ik heb niets tegen entertainment, maar kunst mag iets meer zijn.’

Luyendijk: ‘Opvallend toch dat op het moment dat de kunst besliste om niets meer over de wereld te vertellen, de financiële sector zich weer voor de artistieke is gaan interesseren. Speculatie heeft van die afschuwelijk cynische types als Damien Hirst groot gemaakt, of Tracey Emin, die voor de Tories stemt, omdat de conservatieven de enigen zijn die nog kunst kopen. Dat is nu precies de mentaliteit waardoor die financiële cowboys hun gang konden gaan. De markt lost het wel op. Het zijn figuren die

zo in een film van Tarantino of de Coen brothers kunnen figureren: totaal amoreel, pak wat je pakken kunt, want het leven is kort.'

Lanoye: 'Ik hou ontzettend van Tarantino.'

Luyendijk: 'Ik ook. Tarantino was verfrissend als commentaar op het sleetse moralisme van een vorige generatie die het allemaal beter wist. Vijftien jaar later is het ijskoude hedonisme echter de norm geworden. Net die houding maakt het Goldman Sachs en die andere grote jongens zo makkelijk om hun zin te doen. Een politicus die er kritiek op durft te geven, wordt gewoon weggezapt. Want wat is dat nu een moraliserende zeikerd.'

Met Tom Lanoyes somberheid valt nog te lachen, maar pessimistisch zijn jullie allebei.

Luyendijk: 'We zitten in een post-democratische situatie, waarbij het politieke proces geen bepalende grip op onze samenleving meer heeft. Het kapitaal is mondiaal georganiseerd, terwijl de politiek of journalistiek nog regionaal of nationaal opereren. Voor de pers is dat een grotere dreiging dan het internet of de terugvallende reclame-inkomsten. Net als de roman is de journalistiek eind 19de eeuw ontstaan, met de opkomst van de natiestaten. Kranten waren daarbij een soort brief aan de machthebbers: beseffen jullie wel wat er gebeurt? Maar die machthebbers zitten niet meer op het nationale niveau, ze zitten Europees. En de banken trekken gewoon verder weg als je ze tot orde roept.'

Lanoye: 'Ik geloof niet in de natiestaat. Het is een foute oplossing voor de problemen van vandaag. Merkwaardig genoeg hebben extreme nationalistes à la Wilders in naam van het behoud van hun identiteit een monsterverbond tegen een verenigd Europa gesloten met extreme liberalen à la Bolkestein, die zo weinig mogelijk staat willen.'

Luyendijk: 'De bankensector krijg je nochtans alleen nog op Europees niveau gereguleerd. Europa heeft de kracht om tegen kredietbeoordelaars te zeggen dat ze niet meer meespelen.'

Lanoye: 'Ik geloof heel sterk in Europa. Ik hoop dat de dag komt dat een Griek, een Nederlander en een Kroaat zich Europeaan kunnen voelen zonder dat als bedreiging te ervaren voor de eigen identiteit. Omdat ze beseffen dat we er sterker uitkomen.'

Luyendijk: 'Het valt nog te bezien of Europa een instrument wordt tegen de banken, of in handen

van de banken. Ik heb wel wat opgestoken van intelligente eurosceptici. Bijvoorbeeld dat solidariteit een grens vergt tussen insiders en outsiders. Ik ben bereid om tien procent van mijn inkomen in te leveren als daardoor iedere Nederlander een dak boven zijn hoofd krijgt. Maar wil ik dat ook voor de Grieken doen, als ik ze drukker bezig zie met het kleven van Hitlersnorren op afbeeldingen van Merkel dan met het belasten van hun eigen rijken? Ik ben vooral bang dat als men de nationale solidariteit gaat afbreken in de hoop dat ze Europees zal groeien, we met helemaal niets eindigen.'

Verloren lopen

Het is de eerste keer dat de wereld zo uitdrukkelijk aanwezig is in een roman van Tom Lanoye. Hebt u het reizen moeten leren?

Lanoye: 'Een Waas middenstandsgezin reisde niet. Toen ik 12 was, zijn ze voor het eerst naar Lourdes gegaan. En verder durfde mijn vader de winkel hoogstens een halve dag te sluiten om eens te winkelen in Antwerpen of Hulst.' 'Zelf werkte ik vanaf mijn 14de tijdens de vakanties in de horecazaken van mijn broer. Mijn man René, daarentegen, is een Nederlander, waar zelfs arbeidersgezinnen elke vakantie in hun caravan kruipen en heel Europa doorkruisen. Hij heeft me uit de klei losgetrokken. Hij heeft me zelfs overtuigd om te schrijven in het buitenland. Ik was er lang van overtuigd dat ik mijn wortels niet mocht lossen om te kunnen schrijven. Terwijl je wortels natuurlijk met je meereizen. Mama Medea was het eerste stuk dat ik in het buitenland schreef, in Zuid-Afrika, waar we ondertussen al twintig jaar overwinteren. Gelukkige slaven speelt zich voor een deel in Buenos Aires af, omdat we ook daar vier maanden hebben gewoond. Fantastische stad. Ik heb er Bloed & rozen geschreven. En het slot van Gelukkige slaven schreef ik in Congo.'

Vlaanderen is dan weer hoogstens als herinnering aanwezig in het boek.

Lanoye: 'Europa is zelfs volledig afwezig, omdat het oude continent in die snel veranderende wereld heel perifeer is geworden. Het valt ons Europeanen moeilijk dat te accepteren. Maar Gelukkige slaven is geen roman over de wereld. Mij gaat het om de condition humaine. De grote vragen zijn overal dezelfde: wie zijn we, wat is onze afkomst en hoe gaan we daarmee om? Mijn twee hoofdpersonages zoeken hun plaats in die wereld, en lopen er volledig in verloren. De kredietcrisis is een metafoor.

Uiteindelijk beschrijft Gelukkige slaven dé mens.
Bespeur ik enige fascinatie voor China in het boek?

Lanoye: 'Het is dubbel. In het Chinese staatskapitalisme is de macht in handen van de communistische elite. In het westers kapitalisme is het in handen van de bancaire elite. Kritiek op het ene systeem is geen goedkeuring van het andere.'
'Maar in China kun je niet anders dan onder de indruk komen van de ongebreidelde energie en ondernemingszin. De staat krijgt er zaken voor elkaar die in de VS niet meer denkbaar zijn, omdat de overheid er zo gehaat is dat zelfs treinverbindingen en weginfrastructuur niet meer onderhouden worden.'

China is wel het land waar Tony's adagium de algemene norm is: zorg op de eerste plaats voor jezelf en de hele wereld wordt er beter van.

Lanoye: 'Het is geen model dat we hier dominant willen zien worden. Maar het risico is wel reëel.'

Luyendijk: 'Steeds reëler. De banken scheppen de maatschappij naar hun evenbeeld. In Nederland worden zelfs gevangenissen geprivatiseerd, terwijl er geen enkele wetenschappelijke studie te vinden is die dat goed vindt. Tenzij voor de banken.'

Lanoye: 'Europa zit tussen hamer en aambeel: tussen het Angelsaksisch model dat de staat zo klein mogelijk wil maken, en het staatskapitalisme à la China. Ik hoop dat we het Rijnlandmodel kunnen redden, en dat Europa durft te kiezen voor zichzelf.'

Luyendijk: 'Ik hoop ook dat we onze verworvenheden kunnen behouden. Maar de demografie zegt alles: Europa krijgt geen kinderen meer. En dat is een vrij definitieve evolutie. Als we niet meer de noodzaak voelen om er te zijn, verdwijnen we. Als we geen levenskracht meer hebben, zegt dat ook iets over de kracht van ons model.'

SIOEN LIEVEN
07/09/2013

HUMO

‘Maak bankiers en CEO’s tien jaar aansprakelijk voor al hun constructies, zoals architecten’

De hoofdzetel van de nv L.A.N.O.Y.E. is verhuisd. Niet naar de Kaaimaneilanden, zelfs niet naar Zuid-Afrika. Als chauvinistische Antwerpenaar heeft de gedelegeerd bestuurder voor zijn nering in literaire waren en aanverwante producties expansie gezocht binnen de grenzen van de nationalistische hoofdstad van Vlaanderen. Tom Lanoye ontvangt me, breed grijnzend, in een laat negentiende-eeuws herenhuis nabij het Militair Hospitaal, een met chirurgische precisie naar de stad getransplanteerde groene long. Twee hoog is zijn bestuurs annex schrijfkamer pas opgeleverd, inclusief een muurschildering die met het Russisch constructivisme dolt. Hoe gepast: de symbiose tussen een revolutionair en creatief elan heeft een nieuwe cultuurkritische roman opgeleverd, ‘Gelukkige slaven’.

Na zijn verkenning naar de moedertaal en het vaderland in ‘Sprakeloos’ gaat Lanoye in zijn nieuwe roman voluit internationaal: ‘Gelukkige slaven’ speelt in Argentinië, Zuid-Afrika en China, met een gevluchte computerspecialist van een gecrashte zakenbank en een voormalige exploitant van het luxetoerisme in de hoofdrollen. Tom Lanoye «De financiële en economische crisis vormt een ongelofelijke arena voor wie, zoals ik, wil schrijven over het hier en nu. Bovendien wilde ik weg uit het harnas dat het voortdurend alleen maar zou moeten gaan over onze roots en onze eigenheden. Je kunt die volgens mij trouwens niet beschrijven zonder dat grotere kader.»

Wil je deze turbulente tijden vatten of duiden?

«Ik ben in de eerste plaats een theaterauteur, ik vertrek altijd vanuit de individuele persoonlijke tragiek - in dit geval van twee personages die in botsing komen met de ongrijpbaarheid van een alomvattend systeem. Daar houden ze een gevoel van verpletterd zijn aan over. Ze weten niet hoe ermee om te gaan, lopen angstig rond, en gaan zich op den duur verlustigen in hun

positie van afhankelijkheid en slaafsheid. Een overlevingsstrategie, want we leven in tijden waarin alles steeds groter wordt, we rechtstreeks met mensen van de totaal andere kant van de wereld en uit een totaal andere cultuur te maken krijgen, we over heel de wereld genieten van dezelfde producten én vervalsingen van die producten kunnen kopen, en we een globale identiteit gestaag zien groeien. Dat maakt ook onzeker en onbehaaglijk.»

Een vampiereneconomie

Voor het portret van de financiële wereld heb je ruim geput uit ‘Centen en de City’, de blog van Joris Luyendijk.

«Ik heb die blog simpelweg geplunderd. ‘t Gaat voortdurend over het grote schaduwspel: we moeten ons steeds meer bezighouden met de kleinste entiteit van de identiteit, terwijl er tegelijkertijd - niet toevallig, vrees ik - een steeds grotere noodzaak blijkt om internationaal toezicht op de handel van vooral banken te organiseren. Maar dat wordt praktisch onmogelijk gemaakt, omdat de top van die zakenbanken al decennia boven alle regeringen uittorent en zo de wereldeconomie steeds meer in een houdgreep heeft. Om de suggestie te wekken dat daar niets fouts mee is en dat de financiële sector zelfs een rots van eerbaarheid en stabiliteit is, wordt op allerlei manieren degelijkheid verbéeld. Limousines, aktetassen, merkkledij, etentjes in sterrenrestaurants, gigantische façades van marmer, zelfs filantropie, kunstmecenaat en uitstekende tafelmanieren: letterlijk álles moet dienen om te verhullen dat de geldhandel vaak berust op platte zwendel en chantage. Als theaterauteur vind ik het geweldig. ‘t Is het theater van de werkelijkheid, met spektakelarchitectuur, dure pakken en getinte ruiten. Maar de conclusie is wel - zoals Martin Luther King als eerste gezegd heeft - dat we leven in tijden

van 'capitalism for the poor and socialism for the rich'. Zelfs malafide bankiers worden gepamperd, en de rekening van hun pampers belandt bij de middenklasse en iedereen daaronder. Waarna de manke carrousel doodleuk wordt heropgestart, telkens weer.

»Voor de straffeloosheid is stuitend. Vijf jaar na de klap van 2008 heeft de bankcommissie in Engeland voorzichtig geadviseerd dat gevangenisstraf voor sommige bankiers niet helemaal onlogisch zou zijn. Dat wordt dan beaamd, vervolgens gebeurt er niks. De parallel met de doping in het wielrennen is duidelijk: iedereen wist het, ontkende en profiteerde mee - een volledig gesloten systeem. De uitspraak van Martin Luther King impliceert dat de justitie navenant is: een minderjarige die een sneeuwbal gooit krijgt een GAS-boete, in de financiële schijnwereld deparneert de belastingbetaler het systeem en vertelt onze minister van Financiën, Koen Geens, nu al dat nieuwe bonussen 'geen taboe' mogen zijn. Wil je het echte taboe horen? Maak bankiers en CEO's tien jaar persoonlijk aansprakelijk voor al hun constructies, zoals bij architecten het geval is. Nog een taboe: maak de GAS-boetes inkomensgerelateerd. Als een leefloner met een uitkering van 800 euro 50 euro moet betalen, moet iemand die 8000 euro verdient 500 euro betalen voor het eten van een broodje op de kerktrappen. Wedden dat de GAS-boetes niet lang meer bestaan?»

Je noemt onze tijden 'de moderne middeleeuwen, die van de globalisering'.

«Het is een feodaal systeem, met een top waaraan niemand wil of durft te raken. Een financieel-feodale aristocratie, die zich boven de wet stelt. Competitie bestaat daar niet meer, het zijn al meer dan een eeuw dezelfde banken, advocatenkantoren, kredietbeoordelaars... Het blijven dezelfde namen, zoals die van hertogdommen en graafschappen vroeger. Hoogstens fusioneren ze, zodat ze zeker nooit meer failliet kunnen gaan zonder alles mee te trekken. Zo beschermt de feodaliteit zichzelf, wereldwijd en corporatistisch, goed wetende dat we niet zonder geld als ruilmiddel voortkunnen. Het is racketeering van een hoffelijk geklede maffia, net als de adel in de middeleeuwen. Dat levert goede films op, maar wie wil in zo'n scenario wonen?»

»Want uiteindelijk, als puntje bij paaltje komt en de zeepbel weer eens uiteenspat, zijn het eens te meer de gilden in de steden en de landbouwers op het veld die het bekopen en de bel weer moeten helpen volpompen. En net als in de middeleeuwen preekt men maar één remedie: berusting. De catechismus van het conservatisme telt drie stappen. Ten eerste:

het is nu eenmaal zo. Ten tweede: je kunt daar dan ook niet tegenop. En ten derde: als je dat toch probeert, is het contraproductief. Zelfs een minimale bijdrage per verrichting voor al wie speculeert op de beurs in plaats van aan de roulette: onmogelijk! Schadelijk! Het einde van de wereld! Armageddon! Begin er niet aan! Laat ons met rust!»

'De handel had zich definitief losgezongen van zijn twee voetboeien, de koopwaar en het geld.' Is dat de kern van het probleem?

«Na het einde van de Koude Oorlog heeft het systeem dat gewonnen heeft, de geschiedenis ten einde verklaard en vervolgens alle remmen op het eigen systeem gebannen - de airbag, de autogordels én de handrem. En dan is men, ten tijde van Thatcher en Reagan, volledig gedereguleerd beginnen te razen, waarna moderne socialisten als Schröder en Blair de klus afgemaakt hebben. Zo is een vampiereneconomie ontstaan, die bedrijven, hun werknemers en hun thuislanden leegroeft om een compleet parallelle economie te creëren. Dat vind ik de grootste schandvlek van deze tijd: als je geld verdient met iemand te laten werken, betaal je daar belasting op; als je geld verdient met geld, betaal je weinig of geen belastingen. Wat heeft geld meer dan een mens dat er geen taks op betaald moet worden? »Het is onderhand zo ingewikkeld geworden dat niemand er nog wijs uit raakt, de computerspecialisten die de zaken geprogrammeerd hebben én hun bazen inclusief. Tegenwoordig worden de vroegere beurzen steeds meer vervangen door batterijen algoritmisch aangestuurde computers, die dag en nacht met waanzinnige snelheden producten mengen en verkopen. Dat heeft niks tactieels meer en is ongelooflijk complex. De uitleg van de economen bevestigt die complexiteit nog, zodat mensen het opgeven om te proberen het te begrijpen. Maar mocht iedereen tot in de kern snappen wat er werkelijk gebeurd is, dan krijgen we toch iets veel groter dan de Witte Mars? Dan leggen we toch allemaal het werk neer om een aantal punten op de i zetten?»

Wordt China, dat uitgebreid bezongen wordt in de roman, al gauw de grootste economie of zal toch weer een nieuwe bubbel barsten?

«De lofzang is dubbel: ik hoop, als burger én schrijver, niet dat Europa snel een kopie wordt van China. Maar het is evengoed ongelooflijk dat economen vanuit een volledig westers denkraam voorspellen wat er in China gaat gebeuren, terwijl veel uitgangspunten totaal anders zijn. Ik zie vooral

wetenschappelijk verpakte hoop dat de boel daar in elkaar zal donderen. Europa zit in een systeemcrisis en de belangrijkste reactie is: wacht maar, in China gaat het ook fout aflopen. Dat lijkt me toch eerder een vlucht vooruit.

»Wat in China gebeurt, zou je - satirisch - kunnen omschrijven als een soort überkapitalisme. Volgens de traditionele marxistische leer moeten de productiemiddelen in handen zijn van de collectiviteit. Maar die moet ook zijn leiders hebben, dus is het per definitie weer een staatselite die in naam van het volk de productiemiddelen in handen heeft. Zo vallen de politieke en de economische elite dus eigenlijk gewoon samen. Dat maakt dat men in China hogesnelheidslijnen kan leggen waar men wil en zo snel men wil, terwijl men in sommige staten van de VS de ideologische strijd tegen de overheid zo ver gedreven heeft dat men er niet meer in slaagt een spoorlijn aan te leggen. De helft van de Amerikaanse infrastructuur is ouderwets en in verval.»

En wat betekent dat voor Europa?

«Europa houdt zich alleen nog bezig met zich steeds meer te verknippen. Dat komt omdat men gelooft in een negentiende-eeuwse oplossing voor eenentwintigste-eeuwse problemen: de natiestaat, met de droom en de illusie dat homogeniteit mogelijk en wenselijk is. Terwijl net het tegenovergestelde nodig is: Europa moet heterogeniteiten eindelijk doen samenwerken. Daarom ben ik voorstander van een verenigd Europa - met een echt parlement, een eigen regering en een eigen leger - waarbinnen die nationale identiteiten niet zullen verdwijnen. Staatvorming en identiteit hoeven niet per se samen te vallen. Alle groeieconomieën bewijzen dat: China, India, Brazilië, Zuid-Afrika, zelfs Rusland - dat is allemaal multi, multi, multi: multilinguïstisch, multireligieus, multicultureel. Met alle problemen van dien, maar ze houden het op één of andere manier wel vol om als entiteit te werken.

»Zolang een soortgelijke Europese eenheid er niet is, werkt onze versnippering tegen ons. Ook intern. Kijk maar naar Griekenland: in plaats van een billijke schuldherschikking te regelen, leent Europa Griekenland geld alleen opdat het aan Noord-Europese landen zijn schulden zou terugbetalen - terwijl de jeugdwerkloosheid daar nu al 60 procent is. In de kapitalistische catechismus staat nochtans: een bedrijf in problemen stopt en begint onder een andere naam opnieuw. Het zou, ironisch gesteld, dan ook de logica zelve zijn mocht Griekenland onder de naam Hellas opnieuw beginnen. Nu wurgt men een bevolking, onder het mom dat het een goede remedie én een goede les is. Want de Grieken zijn natuurlijk zogezegd zelf als enige schuldig.»

Alles komt terug 'Gelukkige slaven' is het vervolg op 'Alles moet weg', Lanoyes romandebuut uit 1988:

«Vijfentwintig jaar later neem ik de thema's en het hoofdpersonage van dat boek weer op. Maar 't is geen strikte remake, dat zou me te veel een beknellende cocon zijn.' We vinden Tony Hanssen, de gesjeesde rechtenstudent met gefnuikte mercantiele dromen, vijfentwintig jaar later terug als toy boy en voormalig cruise director. In het slothoofdstuk ontmoet hij dan zijn naamgenoot, de voortvluchtige computerspecialist van wie de lezer de noodlottige avonturen al even gevolgd heeft, en wordt 'Gelukkige slaven' een gewiekt dubbelgangersboek. Dat dwingt Lanoye tot virtuositeit, met dialogen tussen de twee Tony's die de lezer perfect kan volgen: 'Ik heb mezelf vaak vervloekt, want het moest allemaal simpel lijken en dat heeft me veel tijd en moeite gekost. Ik hoop dat tenminste de geoefende lezer er ook de schoonheid van inziet.'

Heb je, net als bij 'Alles moet weg', je verhaalstof gewoon uit de werkelijkheid gegraaid?

«Jazeker. 't Is natuurlijk allemaal een beetje larger than life, naar ik mag hopen met een touch of Tarantino - in zijn dia- en monologen en zijn extreme situaties. Met al die belastingparadijzen en telefoons met codes raakte ik tijdens het schrijven weleens bezorgd dat het overdreven zou gaan lijken. Tot Offshore Leaks er kwam en ik dacht: 'Verrek, dat boek had morgen in de winkel moeten liggen.'»

Ik citeer een belangwekkende licentiaatsthesis over 'Alles moet weg': 'Het nieuwe Vlaanderen is een consumptiemaatschappij waarin het katholicisme ingeruild werd voor een mercantiele religie. Maar ook die evolutie kan niets verhelpen aan de onwrikbare armzaligheid van de condition humaine.'

«De mercantiele religie is in die vijfentwintig jaar uitgegroeid tot marktfundamentalisme. De onzichtbare hand die de markt zou sturen: dat is toch gewoon een andere definitie van God? Ik ben tegen alle theocratieën, ook die van de vrije markt.»

De economen zijn de hogepriesters van de nieuwe religie: 'Economen waren tot ieders verbazing uitgegroeid tot onmisbare mediavedetten.'

«Nog meer dan bij literair recensenten valt op dat economen allemaal een ander oordeel over hetzelfde

hebben, maar dat ze jaren na de feiten toch altijd gelijk blijken te hebben - zonder dat ze daardoor aan geloofwaardigheid inboeten. Economie is een soort literatuurwetenschap: een goed vermomd mechanisme om je eigen oordelen de schijn van wetenschappelijkheid mee te geven.»

Zou je niet opletten? Je bent wel met een econoom getrouwd.

«Het belang van goed trouwen kan niet onderschat worden (lacht). René is een bijzonder geval; hij heeft als econoom meer dan ik - laten we zeggen - sympathie voor de communisten. Interessant, zo leer ik er nog iets van. En als ik het niet snap, heb ik iemand bij de hand die het beter kan uitleggen.

»Ik vind ook niet alle economen vreselijk. Ik geloof nogal in Paul Krugman, omdat zijn columns zo goed geschreven zijn en vooral omdat de feiten hem hoe langer hoe meer gelijk geven. Ook aan Paul De Grauwe hecht ik meer geloof. Niet alleen omdat hij van mening veranderd is, maar vooral omdat hij naar mijn kant opgeschoven is (lacht). Zo werkt het natuurlijk ook, wat des te meer bewijst dat het humeuren en sentimenten zijn verpakt als onbetwifelbare wetenschappelijke ideologie en godsdienst. 't Is opnieuw een geloof met zeer diverse kerken, die allemaal iets anders zeggen, maar ze geloven wel allemaal in dezelfde god van de plutocratie.»

Elke religie ruimt graag plaats in voor kastijding.

«Ik kijk tegenwoordig met enig leedvermaak naar Holland. Het land waar het georganiseerde kapitalisme begonnen is, neemt al een paar jaar harde maatregelen en roept luid dat er taboes opzij gezet moeten worden. We moeten dapper zijn, 'durven hakken', snoeien - allemaal metaforen over het opruimen van wrak- en kreupelhout. Nu gaat het komen, denk je dan: ze gaan een Tobin-taks installeren, ze gaan banken splitsen tot ze wél failliet kunnen gaan, ze gaan malafide constructies bestraffen en belastingparadijzen het leven zuur maken, ze gaan persoonlijke aansprakelijkheid invoeren voor CEO's, bankiers en medeplichtige zakenadvocaten. Kortom: harde maatregelen. En wat gebeurt er? Ze verlagen uitkeringen, verhogen de btw en de pensioenleeftijd, preken versobering en schuldbesef bij mensen die niets te maken hebben met de kladderadatsch. Gevolg? Consumentenvertrouwen onderuit, crisis nog groter, recessie een feit. Wat doen ze er vervolgens aan? Nog meer besparen! Geen wonder dat Krugman zegt: 'De Hollanders zijn gek.'»

Vijfvoudig feest

'Gelukkige slaven' is een feestboek: de nv L.A.N.O.Y.E. bestaat twintig jaar, het echtpaar Lanoye-Los is vijfentwintig jaar samen, 'Alles moet weg' is een kwarteeuw oud, en de schrijver debuteerde dertig jaar geleden bij een officiële uitgeverij en is vorige week 55 geworden.

Wat is het geheim van die 25 jaar met René?

«Ik ben ongelofelijk meegaand (lacht). Nee, het tegenovergestelde is natuurlijk waar. Daarom kan ik nog altijd niet geloven dat iemand überhaupt met een schrijver wil samenleven, laat staan met mij. Het geheim is René, die daarmee weet om te gaan. »Wat ons fris en monter houdt, zijn de bij momenten zeer heftige discussies - vaak over totaal onbelangrijke kwesties, politiek en economie inbegrepen. Want geef toe: dat zijn ze, in het licht van de grote liefdes in ons leven. Het moment dat een discussie met René mij niet meer interesseert - of omgekeerd - is het afgelopen.

»Verder is de nv in zijn kern een tweemansbedrijf: ik schrijf de boeken, René doet de boekhouding. Het echte geheim is dat hij zijn leven mee heeft ingedeeld rond mijn werk en talent - een opoffering, hoe je dat ook draait of keert. Mijn dank is grenzeloos, maar ik ga ervan uit dat hij af en toe ook iets terugkrijgt: overwinteren in Zuid-Afrika is natuurlijk niet slecht (lacht).»

'Gelukkige slaven' is opgedragen aan René, 'die me uit de klei trok en me leerde reizen'.

«Elke streek en stad die in het boek voorkomt, hebben we bezocht. En dus, jawel, in Macau hebben we een casino in de vorm van een vulkaan gezien, rook uitpuwend en wel. René is goed in blackjack, ik vind gokken verschrikkelijk. Het werkethos is er bij mij ingehamerd: je moet gewerkt hebben voor je geld. Daarom vind ik winnen in het casino of op de beurs bijna vies. Ik heb dan ook geen enkel aandeel, behalve in mijn eigen bedrijf. Daar ben ik heel ouderwets in, nuffig zelfs.»

De nv L.A.N.O.Y.E. is intussen wel geglobaliseerd.

«Ik ben ook maar een kind van mijn tijd: ik heb zelf een bedrijf - inderdaad mét aandelen en internationale vertakkingen. De inkomsten komen vooral uit het buitenland. Ondanks wat graag gefantaseerd wordt: onlangs las ik dat ik mijn subsidies even hoog zijn als de dotatie van koningin Fabiola. Ik krijg geen

subsidies, maar als iemand me kan zeggen waar die kassa staat, dan passeer ik er gráág langs - ik heb het liefst grote coupures en het mag officieel, ik wil er best belasting op betalen (lacht).»

Nog een quote uit de roman: ‘Voor wie in luxe leeft vormt een confrontatie met kansarmoede een onklopbaar afrodisiacum.’

«Het zou een verklaring kunnen zijn voor de ecologische voetafdruk van René en mezelf (lacht). Maar ik moet al wie wilde fantasieën heeft over mijn seksleven teleurstellen: het is dat van een 55-jarige, de 15-jarige uit ‘Kartonnen dozen’ is ver weg. Ook wie op basis van de titel hoopt dat ‘Gelukkige slaven’ een smboek is, in de traditie van ‘Vijftig tinten grijs’, zal op zijn honger blijven.

»In een boek als dit mocht enig sarcastisch commentaar op de toeristische industrie niet ontbreken. Reizen confronteert ons met de ander en dan is de eeuwige conclusie toch altijd weer dat de ander of barbaars of exotisch is. In zijn extreemste vorm: de prikkelende exotiek van duizenden-één-nacht tegenover de barbarij van de zichzelf tot ontploffing brengende baardman, die ook onze vrouwen en dochters wil komen verknechten. In beide gevallen heeft dat uiteindelijk ook met seks te maken. Oscar Wilde zei het al: ‘Alles gaat over seks, behalve seks zelf - dat gaat over macht.’ Geweldig juist. Dat zie je bijvoorbeeld ook in Senegal, evengoed een moslimland, waar de uitgebreide seksindustrie gericht is op - en ik koester gevoelens van sympathie en solidariteit - huismoeders van een zekere leeftijd die toch ook eens met een niet onaardig geschapen zwarte van bil willen (lacht). Once you go black, you never come back!»

Cicero en Conscience

We schuiven het voor ons uit, maar we moeten het nog over Cicero hebben. En over Hendrik Conscience. Die leerde zijn volk lezen en ontdekken dat Bart De Wever niet altijd de waarheid spreekt. Eind vorig jaar botste cultureel Antwerpen met zijn nieuwe burgemeester, over een futiliteit: een eventuele nieuwe naam voor het Pieter De Coninckplein. Wekenlang sleepte het gehakketak aan: ‘Ik heb al drie burgemeesters versleten en het is me nog nooit gelukt met één column van 1.200 woorden een burgemeester drie weken aan de gang te houden - een circusbeer op een hete plaat was er niks bij.’ Uiteindelijk dacht De Wever de discussie te beslechten door de vlijmscherpe column van Lanoye moedwillig fout te lezen. Lanoye «Een burgemeester kan toch niet verwachten dat ik nog

een grein respect voor ‘m heb als hij zijn gezicht moet redden door simpelweg te liegen: ik vind Hendrik Conscience géén kutschrijver en heb ‘m ook nooit zo genoemd of beschreven - léés mijn column. Ik heb dat ‘De Leeuw van Vlaanderen’ geïllustreerd, niet de schrijver - in dezelfde column prijs ik ‘De loteling’. »Op 11 juli is De Wever gaan spreken bij het graf van Conscience. ‘t Is voor hem natuurlijk de enige manier om een Vlaamse kunstenaar te ontmoeten zonder na vijf minuten ruzie te hebben: naar zijn graf gaan. ‘t Was wel één van de beste travestienummers die ik de laatste jaren heb gezien: een flamingant die weigert een tricolore lint te dragen, gaat spreken aan het graf van Conscience, die rechtstreeks door het Belgisch koningshuis gesubsidieerd werd en een Belgische staatsbegrafenis heeft gekregen.»

Waarom heb je je sinds het relletje rond het De Coninckplein opvallend koest gehouden over de N-VA?

«Het is ontmoedigend simpel geworden om controversieel te zijn. In december moest ik nog zelf zeggen dat een burgemeester in bijberoep geen goed idee is. Tegenwoordig hoef ik maar gewoon te herhalen wat havenschepen Marc Van Peel geopperd heeft: we hebben nood aan een fulltime burgemeester. Bart De Wever zegt het zelf, na amper zes maanden: ik ben een uitgeknepen citroen. Om eraan toe te voegen: maar ik ga wel verder doen, als partijvoorzitter én als burgemeester én als parlamentslid. Als chauvinistische Antwerpenaar mag ik er toch van uitgaan dat de grootste havenstad van België meer van zijn burgemeester verwacht dan Bommerskonten, Leopoldsborg of waar Wouter Beke ook burgemeester is?

»De belangrijkste schepen en coalitiepartner, Van Peel, voegt er zelfs aan toe: ‘Ik hoop dat mijn burgemeester bij de volgende verkiezingen op zijn bek gaat.’ The rest is silence, toch? Wat moet ik dan nog satirische columns schrijven?»

Gelukkig ontketen je nog af en toe een stormpje met een interviewquote.

«Bizar. Ik heb in La Libre Belgique gewoon herhaald wat ik eerder al in onder meer El País verteld heb over een Vlaamse republiek en dat is slecht vertaald - ‘je serai déçu’ werd ‘ik zou walgen’ - en zonder context op de Knack-site beland. Vervolgens heb ik de hele flamingantische kerkfabriek over me heen gekregen, tot onze burgemeester-inbijberoep toe, vanuit Venetië. Hallucinant, toch? Een burgemeester die van zichzelf zegt dat hij een uitgeknepen citroen is,

neemt zijn telefoon op als hij op zijn vakantieadres gebeld wordt door het VTM-nieuws en verklaart vervolgens dat het 'm niks kan schelen. Je hoeft niet eens een Freudiaan te zijn om te weten dat als het je echt niks kan schelen je gewoon zwijgt. Denk je dat Bloomberg, de fulltime burgemeester van New York, zou reageren na een soortgelijke uitspraak van Paul Auster? Opnieuw: waarom zou ik nog columns schrijven?»

Het kan De Wever dus wél schelen. Waarom?

«Behalve de angst dat het toch misloopt bij de volgende verkiezingen? The culture war. Het is interessanter voor De Wever om tegen mij te fulmineren dan te antwoorden op soortgelijke sneren van zijn eigen schepenen. Dan kan hij dat verbinden aan het vermaledijde vijandbeeld van de globalistische, snobistische, de volksmens verachtende elite. Die revanche op artiesten is ingegeven door het feit dat Vlaamse artiesten vroeger wél mee aan de wieg van de Vlaamse volksbeweging stonden en dat er nu maar heel weinig onder hen mee aan het graf van Conscience willen staan op 11 juli.

»En dus rukken de digitale knokploegen uit, met hun profofascistische intimidatietechnieken. Eén op de vier mails, blogberichten en tweets over mij is flagrant homofoob. De Wever zelf mag dan niet homofoob zijn, een belangrijk deel van zijn flamingantische kerkfabriek is dat wél. Of hoe zou hij fijnzinnigheden als 'Hoe was het toeven in het hol van Elio?' of 'Gij zijt geen Antwerpenaar, gij wilt alleen een lul in uw gat' interpreteren? 't Is allemaal intimidatie volgens de tweede regel van de conservatieve catechismus: ons tegenspreken zal niet helpen, hou dus maar je mond. In één zin samengevat meldt de digitale knokploeg me voortdurend: 'Hou je muil, Waalse homo.' Soms letterlijk zo.»

Nou. De Wever is dus nog altijd bezig met campagne voeren in plaats van een beleid uitstippelen, ook al heeft hij nu eindelijk een bestuursfunctie opgenomen?

«Het gaat 'm veel minder om het beleid in Antwerpen dan om het instrument dat Antwerpen in de verkiezingscampagne is. Wie na een volslagen krankjorumme tweet een halve wijk een samentalingsverbod oplegt, is niet bezig met een beleid, maar met een campagne; die is de achterban van het Vlaams Belang aan het pampieren. Hetzelfde geldt voor die xenofobe vreemdelingenwetten, die ze intussen hebben moeten intrekken, zoals elke jurist had voorspeld. Het hakken in kunstsubsidies: idem - het is heel bewust adding insult to injury,

als je daarbij zelfs de povere 7.000 euro steun wilt schrappen van Tutti Fratelli, een troetelkind van Reinhilde Decler en alle Antwerpse podiumkunstenars. Geen project is artistiek én sociaal zo succesvol: hakken maar!

»Gazet van Antwerpen, een krant met interessante contacten bij het stadspersoneel, heeft melding gemaakt van geruchten, binnen zowat alle administraties: na zes maanden heeft men nog altijd geen idee wat men gaat doen en men maakt zich grote zorgen, ook over de leegloop aan de top. Dat legt een stramien bloot. In Antwerpen hebben we een bestuur dat alvast begint te hakken - behalve in het budget van de verplichte collectieve masturbatie genaamd 11 juli-viering - en dat pas een halfjaar later het bijbehorende beleidsplan zal voorleggen. Nationaal hebben we een partij die wel constant zegt dat er maar één toverstaf is om alles op te lossen, mondiale crisis en budgettaire problemen inbegrepen: het confederalisme. Maar pas binnen een halfjaar mogen we weten wat het betekent. Want dan blijft er geen tijd meer over om te berekenen wat dat werkelijk zal betekenen. Alles is propaganda, alles is gebakken lucht.»

De hamvraag voor de volgende verkiezingen: wordt de partij incontournable?

«Veel zal ervan afhangen of de bubbel doorgeprikt wordt. Want zoals er wereldwijd een vastgoedbubbel gegroeid is, zo is er bij ons een bubbel over identiteit ontstaan. De flamingantische zeepbel wordt opgepompt door het verhaal over de transfers. Maar dat is op vier manieren corrupted, zeg maar: onzuiver. Omdat we nooit berekenen wat de historische transfers waren voor we ze begonnen te berekenen, want dan zouden ze niet in het flamingantische voordeel uitvallen. Omdat de transfers in Vlaanderen, tussen West-Vlaanderen en Limburg, nooit berekend worden. Daar heten ze overigens geen transfers, maar 'relanceplan'. Omdat de transfers nooit berekend worden van het belastinggeld van de 300.000 pendelaars die werken in Brussel, maar belastingen betalen in Vlaanderen en vervolgens klagen dat hun belastinggeld naar de Brusselse infrastructuur gaat die nodig is om hen op hun werk te krijgen in the first place. En omdat nooit de vergelijking met de transfers in het buitenland gemaakt wordt, tussen bijvoorbeeld de Duitse deelstaten.

»De bubbel wordt verder opgepompt door de journalistieke elite, van wie de helft voortdurend de flamingantische propaganda herhaalt dat België 'zo'n hopeloos ingewikkeld land' is. Dat is toch provincialistische hysterie? En Singapore dan, met zijn vier talen? Zwitserland, een federale staat met

een beurtrol voor de president? Spanje, met zijn twee separatistische bewegingen en zijn franquistische erfenis? Om van China nog maar te zwijgen? En Rusland, Groot-Brittannië, Italië! Alleen Luxemburg en Liechtenstein zijn minder ingewikkeld dan België. »En als uiterste consequentie van dat bubbeldenken verklaart zo'n Theo Francken: 'Vlaanderen is rijp voor onafhankelijkheid, waarom is de Vlaming dat niet?' Dat is toch ongelofelijk? Dan kan ik alleen maar herhalen: de N-VA is hypocriet. Als je separatist bent, zeg het dan. Als je verwijst naar Schotland en Catalonië, heb dan het lef om ook hier een referendum over onafhankelijkheid te eisen. En als je tegen de koning bent, blijf dan weg bij de troonwisseling. Daar hebben ze grappig genoeg voor het compromis belge gekozen: er gaan er een paar wel en een paar niet; van degenen die gaan is er één die applaudisseert als een zeehond, een andere klapt mondjesmaat als bij een slechte voorstelling, en een derde houdt zijn armen gekruist. Le compromis belge in actie!»

Zie je nog meer Belgische reflexen bij de separatisten?

«Ben Weyts, dat is toch de prins Filip van de flamingantische kerkfabriek? Iedereen zegt voor de camera dat 'Ben' de capaciteiten heeft om een uitstekende voorzitter te worden, off the record zucht iedereen dat het fout gaat aflopen als hij ook voorzitter wordt. Intussen is Filip al wél koning en wordt het voorzitterschap van de uitgeknepen citroen verlengd.»

Ben je de N-VA nu weer niet aan het demoniseren?

«Dat krijg ik geregeld te horen. So what? De grootmeesters van de demonisering hebben blijkbaar zelf de langste tenen. Lees een interview met Ben Weyts en knip deze woorden weg: Di Rupo, PS, Walen, Franstaligen, Vlaamse spaarder en kaakslag. Wat houd je over? Niets, alleen de vragen van de interviewer. De antwoorden staan namelijk bij voorbaat vast, omdat het geen antwoorden zijn, maar mantra's, bezweringen, gebeden. Waarom zou ik dan niet hetzelfde doen? Ik ben ook maar een goede Vlaming.

»En qua belgitude doe ik zelfs onder voor mijn burgemeester. Als hij in de Cercle de Lorraine gaat spreken bij de Franse vertaling van zijn boek, trekt hij meer en schoner volk dan ik. De industriële fine fleur van Brussel en Wallonië, die vroeger samenwerkte met de franskiljons, de Vlaamse verraders. Die gasten verstaan 'm perfect,

onmiddellijk, en dragen 'm op handen. Is De Wever niet het beste bewijs dat er wel degelijk zoiets bestaat als belgitude?

»De glorieuze intocht van Didier Reynders onlangs in Antwerpen versterkt die stelling. En ze bewijst dat de verkiezingen onze flamingantische vrienden op een tweesprong brengen. Want wat is intussen middel en wat is doel? Is 'Vlaanderen' alleen maar het middel om een rechtse federale regering te smeden? Of is het einddoel uitsluitend de Vlaamse onafhankelijkheid - datgene wat men de Vlaming niet durft voor te leggen bij wijze van een referendum, omdat men de Vlaming goed genoeg kent om te weten dat hij nee zegt?»

Zeg het maar.

«'t Is nu een samengaan van hoofdzakelijk ondernemers die van links af willen en van flaminganten die van België af willen. Weldra zal daartussen een keuze gemaakt moeten worden. En dan vind ik, toch een beetje een kenner van de Vlaamse beweging, heel de lijn naar Groot-Brittannië hallucinant. Men gaat David Cameron de hand drukken, Boris Johnson imiteren en Theodore Dalrymple verheerlijken - drie heren die ik nog nooit heb horen pleiten voor het uiteenvallen van hun eigen Verenigd Koninkrijk. Dus kan ik alleen maar concluderen dat men een groot deel van het traditionele flamingantisme aan het lossen is. Ik ben zeer benieuwd waar dat zal eindigen. Ik gok op een rechtse federale regering, en een onafhankelijkheid in het vriesvak.

»(Zucht) Ach, uiteindelijk ben ik nog het meest ontgoocheld in het gevoel voor humor van de Vlaming. We hebben het hier wel over een kritiekloze personencultus rond iemand die ons eerst kwam vertellen dat hij zich herkent in Julius Caesar. Dat alleen al. Vervolgens zegt hij aan de deur van Downing Street 10, na tussen de soep en de patatten een hand te hebben gekregen van Cameron, dat hij de Mahatma Gandhi van de Vlaamse beweging is. Na zijn verkiezingsoverwinning en de huilbui van Patrick Janssens was hij groothartig in de winst, want hij wilde van Janssens geen 'Hector maken die achter de strijdswagen van Achilles wordt voortgesleept'. En sinds hij op het Schoon Verdiep zit, luidt het: 'Ik spiegel mij aan Cicero.' Iemand zoals ik, die zich spiegelt aan Martialis en Soeur Sourire, kan dan maar één ding denken: 'Het is wachten op Napoleon. Hopelijk ligt de dwangbuis klaar' (lacht).»

BART VANEGEREN

DE TIJD

‘Kunst is voor een maatschappij wat onderzoek is voor een bedrijf’

‘Dit is een raar gesprek, want ik ben kapitalistische principes aan het verdedigen’, zegt schrijver Tom Lanoye halfweg de confrontatie met Voka-baas Jo Libeer. En tegen het einde: ‘Je gaat nog mijn manager worden, dat beseft je toch?’ Of hoe een dubbelgesprek over kapitalisme eindigt in een debat over Brussel en cultuur. Met als hoofdrolspelers de gedelegeerd bestuurder van de Vlaamse ondernemersorganisatie Voka en de CEO van de nv L.A.N.O.Y.E.

Vijfentwintig jaar na zijn romandebuut ‘Alles Moet weg’ heeft Tom Lanoye een nieuw boek uit: ‘Gelukkige slaven’. Daarin vinden we het hoofdpersonage van weleer, Tony Hanssen, terug, alsook het centrale thema: dingen verkopen die niets waard zijn. De setting van weleer, Vlaanderen, is nu de geglobaliseerde wereld. We vinden Tony Hanssen terug als toyboy van een Chinese miljonairsvrouw, na een carrière als manager van een cruiseschip, het ronddobberende symbool van natieloze luxe. Een andere Tony Hanssen, een toevallige naamgenoot, vinden we terug als stroper in Zuid-Afrika, na een carrière als genadeloze bankier. Lanoye grijpt zijn nieuwste boek aan om een dubbelgesprek te voeren over kapitalisme en politiek. De schrijver stelt voor om bij hem thuis in debat te gaan met Voka-topman Jo Libeer. Ze hebben elkaar nog nooit ontmoet, maar Lanoye omschreef Voka al eens als een extremistische organisatie. ‘Als dat woord dit gesprek mogelijk heeft gemaakt, ben ik een zeer gelukkig man’, zal Lanoye na een babbel van bijna drie uur besluiten. Bij de start is van enig ‘extremisme’ niets te merken. ‘Ik heet u welkom op de hoofdzetel van de nv L.A.N.O.Y.E., waarvan ik gedelegeerd bestuurder ben en uiteraard ook de meerderheid van de aandelen heb’, zegt de schrijver. ‘Aha, de referentieaandeelhouder’, monkelt Libeer, waarop hij zich excuseert omdat hij geen expert is in literatuur. ‘Mijn cultuurtaal is de muziek. Dat heeft

tot gevolg dat ik me voor literatuur meer moet inspannen om niet bij een oppervlakkige lezing te blijven steken.’ Lanoye repliceert dat hij Germaanse heeft gestudeerd en dat iedereen in die richting verplicht moet worden een vak economie te volgen, om de wereld te kunnen begrijpen. ‘Ik heb gelukkig het voordeel dat ik uit een middenstandsgezin kom - wat mag blijken uit mijn boek ‘Sprakeloos’ - en dat ik een gezonde nieuwsgierigheid bezit. Mijn zus was juriste bij de Generale Bank en ik ben getrouwd met een econoom.’

Provincialistisch klein ding

Maar nog voor we het gesprek op economie kunnen brengen, is Libeer al vertrokken door Lanoye uit te horen hoe hij de Vlaamse ontvoogding ziet. ‘In je boek krijgen plaatsen eigenschappen. Monaco wordt geassocieerd met protserige rijkdommen, Buenos Aires met passie. Vlaanderen beschrijft u als een provincialistisch kleinschalig ding, wat geografisch ook juist is.’ Nu monkelt Lanoye: ‘Alleen geografisch? Het is juist dat het ook een boek is over afkomst. In mijn werk noem ik Europa heel vaak het versleten continent. Vlamingen hebben een heel narcistische trek om te denken dat het alleen over hen gaat. In dit boek is de ene Tony Hanssen weggevlucht uit Vlaanderen en Europa, terwijl de andere net verlangt om terug te keren naar zijn gezin, zijn villa in Wolvertem en zijn zakenbank. En wat de ene over Buenos Aires zegt, zegt de andere over Brussel. Tussenin zit een heel lange monoloog over Zuid-Afrika en de zoektocht naar bevrijding.’

Libeer: ‘Is bevrijding voor u ook, om een oud Vlaams woord te gebruiken, ontvoogding?’

Lanoye: ‘Absoluut. Ik beschouw mezelf als een volbloed erfgenaam van de Vlaamse beweging, die

in het begin vooral een sociale beweging was Maar ik heb er een probleem mee- en daar gaat die speech van die zwarte Zuid-Afrikaan in het boek over - als die bevrijding plots in een politiek carcan wordt geduwd. Ik beschrijf de Vlaamse identiteit, ik schrijf ze niet voor. Dat is net wat sommige politici willen doen: ze schrijven voorwat je moet doen om Vlaming te zijn.'

Libeer: 'U beschrijft hoe die bevrijding kan ontsporen en hoe het kapitalisme kan ontsporen. Maar ontspoord uw kritiek niet? Dreigt u niet van uw beschrijving van de internationale financiële wereld een beeld van de hele economie te maken?'

Lanoye: 'Ik vind het bijna ontstellend dat ondernemen en de financiële wereld in één adem worden genoemd. In mijn boek beschrijf ik een machocultuur in een vampiereneconomie, die zich vast heeft gezogen in de echte economie. Mijn bron zijn de interviews van Joris Luyendijk over de Londense City. Ik snap niet dat ondernemers niet de eersten zijn die maatregelen eisen omeindelijk de financiële wereld te bestraffen.'

Libeer: 'Ik bevestig dat ondernemers in de reële economie het slachtoffer zijn van de associatie met sommige praktijken van internationale bankiers. Er wordt één pot nat van gemaakt.'

Too big to jail

Lanoye: 'Er werden besmette derivaten verkocht aan 'muppets'! Ik vind dat woord niet uit: Wall Street gebruikte het om klanten te omschrijven die van niets wisten. Als iemand besmette producten in kippenvoer gooit, komt daar een proces van. Je denkt dat er harde straffen zullen komen, en er komt niets.'

Libeer: 'Dat komt omdat je het op wereldschaal moet aanpakken. Als je dat niet doet, krijg je concurrentievervalsing waarbij het land met de meest lakse wetgeving wint.'

Lanoye: 'Ik wens me niet neer te leggen bij het feit dat banken een natuurkracht zijn die we niet kunnen aanpakken. En in plaats van naar boven te beknotten gaan we naar beneden beknotten, en in uitkeringen en pensioenen snijden, zoals in Nederland?' 'Ik weet niet hoe we dit moeten oplossen, maar we mogen evenmin berusten en niets doen. Boven onze hoofden zit een financiële aristocratie, waar het ondernemerschap is gestopt. De zakenbanken zijn too big too fail en too big to jail geworden. Eigenlijk is dit een raar gesprek aan het worden

want uitgerekend ik roep op tot meer kapitalistische principes: dat er correcte spelregels moeten zijn. Je kunt als goede ploeg maar een goede match spelen op een goed veld meteen goede scheidsrechter.'

Libeer: 'Opnieuw: ik maak dezelfde analyse. Maar hoe gaan we het aanpakken? U zegt dat de zakenbanken too big to fail zijn. Maar we hebben Lehman Brothers failliet laten gaan, met een cascade van ellende tot gevolg. Maar ik ben het met u eens dat een cultuur van straffeloosheid niet kan.' 'Mag ik een andere vraag stellen? Is het probleem niet ruimer dan de bankwereld? Zijn we niet beland in een soort waanzin waarin iedereen meer wil? Ook de kleine spaarder diemeerrendementopzijn centen wil? En zijn we niet vervreemd van de zingeving van een aantal dingen?'

Lanoye: 'Dat vraagt u aan een artiest? Ik voel me niet aangesproken. Ik zie in mijn wereld heel veel mensen die vrijwilligerswerk doen. Die mensen vragen maatregelen. Nu gebeurt het tegenovergestelde; ze worden gestraft voor het gedrag van anderen.'

Libeer: 'Er zijn nu eenmaal twee dingen samengevallen: een bankencrisis en een hoge overheidsschuld. Door die schulden hadden staten geen bufferomde schok op te vangen. De staatsschuld maakt me ongerust. België heeft nu al een overheidsbeslag van 54 procent, dat is te veel om de economie zuurstof te kunnen geven. En wat de overheid met dat geld doet, is vergeleken met het buitenland niet efficiënt genoeg. Mee daardoor zijn we in een cultuur beland waarin iedereen kwaad is.'

Lanoye: 'Als er al één model onder druk staat, is het niet het Angelsaksische, waar iedereen het zelf maar moet uitzoeken. Wel het rijnlandmodel, waar de staat en de markt samenwerken. Ik zie ook de woede van de mensen. Dat komt omdat lonen van topmanagers niet heronderhandelbaar zijn, maar de pensioenleeftijd wel. Voor de enen geldt 'pacta sunt servanda' (contracten moeten worden nageleefd, red.), voor de anderen niet.'

Libeer: 'De discussie is: wat is de waarde die je van de staat terugkrijgt voor wat je hebt afgegeven. Voor de service die we van de overheid krijgen, betalen we een prijs die niet klopt.'

Lanoye: 'weet je, ik heb daar een theorie over. Na de val van de Muur zijn we doorgeslagen in de overwinning van het marktfundamentalisme. Vroeger waren de lonen van managers rationeler. Nu niet meer. Er is nauwelijks rechtvaardiging voor.

Het enige wat men zegt, is dat het talent anders naar het buitenland gaat. En dan zwijg ik nog over de obscene lonen van voetballers. Veel voetbalclubs zijn witwasmachines. Net zoals wielrenners junkies met een fanclub zijn.'

Libeer: 'Nu zegt u heel veel dingen tegelijk.'

Lanoye: 'Ik weet het, maar ik moet de reputatie proberen bij te stellen dat artiesten niets van economie weten. Mijn punt is gewoon dat ik niet de indruk heb dat het Angelsaksische model onder druk staat. Ik vind de invloed van de Britten op het economisch beleid van de Europese Unie zo perfide dat eigenlijk wij een referendum zouden moeten houden om te beslissen of we de Britten er nog wel bij willen.'

'Transfer' is mythisch begrip

Lanoye: 'Ik weet het, ik ga soms kort door de bocht. Misschien. Zoals toen ik Voka extremistisch noemde. Ik zei dat omdat ik kritiek had omdat Voka via de Vives-leerstoel van de KU Leuven mee het onderzoek had gefinancierd naar de transfers. Ik vond dat een redelijke kritiek. De KU Leuven: een universiteit die de religie van het Vaticaan buiten heeft gegooid en dan de ondernemers uit de regio in haar wetenschappelijk onderzoek binnenhaalt. waarom deed u dat?'

Libeer: 'Het is begonnen met een boutade van N-VA-voorzitter Bart De wever, die zei dat Voka zijn baas is. We betreurden dat omdat politieke onafhankelijkheid ons hoogste goed is. Die uitspraak is een zelfvoedend beest geworden.'

Lanoye: 'Dat komt omdat uw vorige gedelegeerd bestuurder Philippe Muyters naar de Vlaamse regering is vertrokken. Dat is natuurlijk 'guilt by association', maar het gaf redenen om te vermoeden dat die uitspraak geen grap was.'

Libeer: 'we hebben geen strategie om mensen in de politiek te plaatsen.'

Lanoye: 'Zo complotterig denk zelfs ik niet.'

Libeer: 'We zijn partijpolitiek neutraal en willen tegelijk het debat voeden. Dat doen we door in te zetten op inhoud. Daarom hebben we een leerstoel gefinancierd die regionale economieën onderzoekt. Net zoals ook het ACW een universitaire leerstoel financiert. Dat is knal hetzelfde. En er is niets mis mee.'

Lanoye: 'Maar moet een universiteit transfers

onderzoeken? Om dan aan één partij politieke munitie te leveren? Ik vind dat wetenschappelijk vermomde propaganda.'

Libeer: 'Ik zie geen reden om de academische geloofwaardigheid van die proffen in twijfel te trekken. Alsof het ene domein wel en het andere niet onderzocht mag worden?'

Lanoye: 'Maar 'transfers' is geen neutraal woord! In een Belgische context is het een mythisch begrip. Het impliceert dat de Franstaligen op de kap van de Vlamingen leven. Als schrijver ben ik daar bijzonder gevoelig voor. Woorden zijn de eerste wapens. Als ik N-VA-ondervoorzitter Ben Weyts hoor, dan hoor ik een Duracell-konijn dat om de drie minuten in een wisselende volgorde de woorden Vlaamse spaarder, Walen, belastingregering en transfers gebruikt. Het suggereert dat Vlaanderen betaalt voor de rest van België, terwijl het gewoon rijke Vlamingen, Walen en Brusselaars zijn die betalen voor arme Vlamingen, Walen en Brusselaars. Als de Vlaamse regering een relanceplan voor Limburg maakt, hoor ik de N-VA niet spreken over transfers vanuit West-Vlaanderen. En als het erover gaat hoe Vlamingen in Brussel werken maar in Vlaanderen hun belastingen betalen, ook niet.'

Libeer: 'Brussel tekent voor 23 procent van het Belgische bbp. Voka vindt dat je het Brussels Gewest moet financieren door de vennootschapsbelasting te splitsen. Aangezien Brussel heel veel bedrijfshoofdkwartieren telt, scheelt dat 500 miljoen euro per jaar. Daardoor is het financieringsprobleem van Brussel bijna weg.'

Glorieuze bastaardstad

Lanoye: 'Ik hoor u dat graag zeggen. Als mijn uitspraak over extremisme ertoe geleid heeft dat we dit gesprek kunnen hebben, ben ik zeer blij.'

Libeer: 'we willen van een probleemgewest - want er zijn immense problemen - een modelmetropool maken. En we weten dat een metropool ook buiten de administratieve grenzen een impact heeft. Het lijkt me beter die impact te onderkennen, dan iedereen een idealistisch beeld van een eentalige, groene en bucolische Brusselse rand voor te houden.'

Lanoye: 'Als ik de flaminganten iets wil zeggen, is het dit: we hebben met Brussel een geweldige troef in handen, een directe lijn naar Europa én naar de francophonie. we willen die blijkbaar niet gebruiken. Als we België splitsen, ook al noemen we dat

confederalisme, spelen we die lijnen helemaal kwijt.’

Libeer: ‘Brussel is 23 procent van onze winkel. Je speelt daar niet mee. Als we van de stad een modelmetropool kunnen maken, is dat een stap vooruit. Er zijn kiemen. De grote tegenstelling tussen Franstaligen en Nederlandstaligen wordt ondergesneeuwd omdat beide taalgroepen minderheden worden.’

Lanoye: ‘Brussel is een glorieuze bastaardstad.’

Libeer: ‘Ten tweede vind ik de culturele scene in Brussel, waarin Vlaanderen zwaar heeft geïnvesteerd, uitzonderlijk goed. Als ik zie wat Dirk De Clippeleer in de AB doet, wat Jari Demeulemeester er jarenlang heeft gedaan, wat Gunter Broucke doet met Brussels Philharmonic, of Gilles Ledure bij Flagey...’

Lanoye: ‘Mijn goede vriend Jan Goossens van de KVS zal dit heel graag horen.’

Libeer: ‘Ze zijn Vlaming en ze trekken iedereen mee in de Brusselse metropool. Dat is bijzonder intelligent. Ondernemers kunnen wat dat betreft leren van de cultuursector. Dat model is inspirerend.’

Lanoye: ‘Je gaat nog eindigen als mijn manager. Dat besef je toch.’

Libeer: ‘Weet je wat mij opvalt aan artiesten? Als je hun vraagt: ‘Waarom doe je wat je doet?’, dan antwoorden ze ...’

Lanoye: ‘... omdat ik het niet kan laten.’

Libeer: ‘Voilà. Dat is het.’

Lanoye: ‘Tegen mijn verwachtingen in verdien ik goed mijn brood met schrijven. Ik bezit een huis in Antwerpen en een in Zuid-Afrika. Ik ben niet onbemiddeld. Maar mocht ik het alleen om het geld doen, dan zou ik wel kookboeken schrijven, of thrillers. Of de combinatie van de twee: thrillers waarin tv-koks worden vermoord en vervolgens met exquisite kruiden worden bereid. Ik zie die passie voor hun werk ook bij ondernemers.’

Libeer: ‘In die zin zelfs dat je je afvraagt of je de slaaf wordt van je passie. Waar de grens ligt.’

Lanoye: ‘Mensen in mijn directe omgeving vinden dat ik daarin al ver ga. Heel mijn leven is georganiseerd in functie van mijn werk, mijn talent. We zitten hier te praten in mijn kantoor. De Hamlet bewerking die ik voor Guy Cassiers maak, ligt daar. Er liggen drie toneelbewerkingen op het schap. Dit eindigt nooit.’

Pensioenleeftijd? Goethe heeft tot diep in de tachtig aan zijn tweede versie van ‘Faust’ geschreven. Dat is mijn model. Zoals de oude jazzmuzikanten die met iets meer gratie dan de Rolling Stones oud worden op het podium.’

Btw op boeken

Libeer: ‘Dan zie je die gepassioneerde mensen - ik ken vooral de muziekwereld - en dan kom je in de economische wereld en dan spreken mensen je aan over de werk-levenbalans. Dan vraag ik me af: waar is het verkeerd gelopen? Alsof werk zonevreemd zou zijn aan ons leven. Artiesten gaan daar op een veel natuurlijkere manier mee om.’

Lanoye: ‘Ik heb dan nog het geluk dat het goed gaat. Ik tel mijn zegeningen. Ik schrijf, ik treed op, mijn toneel doet het goed in het buitenland, ik verkoop veel. Dat is een uitzondering in de sector. Maar ik zou het verschrikkelijk vinden dat de religie van het ondernemerschap en de vrije markt zo ver gaat dat alle artiesten verplicht worden te bewijzen dat ze goede ondernemers zijn.’ ‘Goede bedrijven investeren in productonderzoek, ook als het niet meteen iets oplevert. Ik bewonder de ondernemers die dat doen. Uiteindelijk werken cultuursubsidies ook zo. Ik heb subsidies gekregen op momenten dat ik ze kon gebruiken, maar nu sta ik op eigen poten. Ik heb de indruk dat de meeste Vlamingen niet doorhebben hoe groot de boekensector is. ‘Congo’ van David Van Reybroeck: 200.000 exemplaren. ‘De helaasheid der dingen’ van Dimitri Verhulst: 150.000 à 200.000 exemplaren. ‘Godenslaap’ van Erwin Mortier: 150.000 exemplaren. Mijn jongste boek, ‘Sprakeloos’: 125.000 exemplaren. Ik nodig de mensen die kunstenaars overbodig vinden uit eens te berekenen wat wij alleen al aan btw binnenbrengen. Kunst is voor een maatschappij, wat onderzoek is voor een bedrijf. De return is belangrijk, maar komt materieel bekeken niet onmiddellijk. Maar de echte return is immaterieel.’ Het wordt stilaan avond en ten huize Lanoye verspreidt zich vanuit de keuken de geur van verse soep. Lanoye en Libeer hebben moeite om af te ronden, hervatten nog eens de discussie over Vlaamse identiteit en cultuur, maar beëindigen hun gesprek dan toch. Met geschenken. Lanoye heeft voor de Voka-baas met West-Vlaamse roots een boek met gedichten over de Eerste Wereldoorlog. Libeer heeft voor de schrijver de recentste Alain De Botton mee, ‘Ode aan de arbeid.’

BART HAECK EN
TOM PEETERS
04/09/13

DE MORGEN

‘Waar is de schaamte van rechts?’

Na de verinnerlijking van ‘Sprakeloos’ laat Tom Lanoye (55) de maatschappijcriticus in zichzelf weer aan het woord. Met een dolle literaire rit door dit tijdperk van globalisering en financiële excessen. ‘Misschien ben ik te laf om een ‘Max Havelaar’ te schrijven.’

In *Gelukkige slaven* snijdt Lanoye de levensverhalen door elkaar van twee dubbelgangers die allebei Tony Hanssen heten. De ene Tony is een klaploper die zichzelf bij een Chinese tycoon binnengeslijmd heeft, de andere is een gesjeesde beurshandelaar, op de vlucht voor zijn verantwoordelijkheid in het bankroet van zijn bank. Met humor en panache maar ook met veel empathie zet Lanoye de twee Tony's neer, en zo ook zijn kijk op een wereld en een economie die uit de haak zijn gedraaid.

Of het boek ook een soort schuldbekentenis is voor de decennia voor de bankencrisis waarin ook linkse intellectuelen weinig ingebracht hebben tegen het financieel economische eenheidsdenken? Lanoye kaatst de vraag meteen terug. “Schuldig? Waarom moet ik me schuldig voelen? Voel jij je schuldig dan?”

Eerlijk gezegd wel. Als ik opnieuw kon beginnen, dan zou ik economie in plaats van talen en kunst studeren. Om in het hart van het debat te kunnen zitten.

Tom Lanoye: “Wij zijn allemaal meegestapt in die idee van Het einde van de geschiedenis van Fukuyama. Wat mij shockeert is dat er ook vandaag, met alles wat we weten over de aard van deze crisis, nog geen politieke conclusies getrokken worden. Een architect die een huis bouwt, is tien jaar aansprakelijk voor fouten in zijn constructies. Waarom geldt die aansprakelijkheid niet voor bankiers en bedrijfsleiders? Wanneer worden de grote molochbanken opgebroken zodat spaargeld

niet meer besmet kan geraken door speculatie? Wie tempert de almacht van de kredietbeoordelaars? “Wat de Nederlandse journalist Joris Luyendijk met zijn blogs vanuit de Londense City doet voor *The Guardian*, is een van de belangrijkste journalistieke projecten van het moment. Net omdat ik dankzij Luyendijk de excessen van het systeem heb leren kennen, heb ik geen zin om nu weer als eerste op mijn knieën te vallen en de wereld om vergiffenis te vragen omdat wij ‘het’ niet hebben zien aankomen. Dit is het verhaal van rechts: Lanoye verdient ook zijn boterham dus die moet zwijgen. Ik ben in een keurig middenstandsgezin opgevoed om een goede liberaal te worden. Hoe meer ik reis, hoe linkser én wanhopiger ik word.”

Waarom wanhopiger?

“Omdat het zo’n groot gevecht is. De Grieken moeten bloeden omdat zij voor de verkeerde politici hebben gekozen. Ja maar, wij wisten dat de Grieken foefelden met hun cijfers. Minister Reynders (MR) heeft het zelf gezegd: wewisten dat ze sjoemelden, maar we hebben het toegelaten omdat het belangrijk was dat de Grieken meekonden doen in de eurozone. En dat gefoefel is meegereregistreerd door Goldman Sachs, de zakenbank waar ECB-voorzitter Mario Draghi bij gewerkt heeft. Moet Goldman Sachs boeten? Nee, alleen de stoute Grieken moeten de bonen vreten. Dit is de Gouden Eeuw all over again: een samensmelting van veroveringskapitalisme en calvinistisch moralisme.

“Je kunt links verwijten dat het niet alert genoeg gebleven is, maar de eerste aansprakelijkheid ligt bij degenen die ons de hemel op aarde beloofd hebben als zij maar vrijelijk hun gang zouden mogen gaan. Als er iets is wat de linkse kerk verenigt is het wel die neiging tot zelfkastijding. Het multiculturele drama? Onze schuld. Bankencrisis? Onze schuld. Hoe zit het dan met de verantwoordelijkheid van rechts

voor het debacle van 2008? Schaamteloosheid behoort tot de kern van de rechtse ideologie. Joost Zwagerman schreef 'De schaamte voor links'. Wie schrijft nu 'De schaamte voor rechts'? In deze crisis zie je hoe de economische slang in haar eigen staart bijt. De hogepriesters van de austerity zetten een rem op het consumentisme dat nodig is om het kapitalisme draaiende te houden. Waarom zou ik me over zulk dom beleid schuldig moeten voelen? "Wat hebben we geleerd uit de crisis van 2008? De een na de ander komt ons vertellen dat het zo nu eenmaal werkt. Meer nog, ze vertellen ons dat we harde maatregelen moeten nemen, dat we alle taboes moeten laten varen. Dan denk je: eindelijk, we krijgen een tobintaks op beurspeculatie, een miljonairstaks voor de grote vermogens, een plafond voor de toplonen en een volwassen gesprek over de wansmakelijk hoge lonen van voetballers. Mis poes, we moeten blijkbaar alleen praten over 'de onhoudbaarheid van ons sociaal systeem'. Is dát de les die we uit de bankencrisis getrokken hebben? Tegen belastingparadijzen kunnen we niets ondernemen, maar wee de regering die durft haar sociale uitgaven te verhogen, want die krijgt Olli Rehn op zijn dak. Zeggen dat je niet aan het beurskapitalisme kan raken, maar wel aan de index: dát is ideologie."

In uw boek klinkt u minder radicaal dan in dit gesprek.

"Omdat ik een roman geschreven heb, geen politiek-filosofisch schotschrift tegen het kapitalisme. Hoewel, in een van de beste en belangrijkste boeken uit de Nederlandse literatuurgeschiedenis, Max Havelaar, heeft Multatuli wel de moed om de structuur van zijn verhaal op te blazen en zelf op scène te stappen voor een persoonlijke aanklacht tegen de uitwassen van het kolonialisme. Misschien ben ik te laf om een boek te schrijven als Max Havelaar of 'Wat is de wat?' van Dave Eggers. Misschien ben ik te veel de theaterauteur die altijd de psychologie van zijn personages vooropstelt, ook als ze verdorven zijn. Theater gaat over de verscheurdheid tussen dilemma's, over de inconsequenties van het leven. Ik vind het zelf ook heerlijk om een inconsequente mens te zijn. En dus schrijf ik een empathisch, uitgebalanceerd boek over een thema waar ik me geweldig kwaad over kan maken. (lacht)" Er is nog niets veranderd. Dat is de kerngedachte van Gelukkige slaven. "Begrijp dat niet als een pleidooi voor moedeloosheid of cynisme. Beweren dat er 'nu eenmaal' nooit iets kan of zal veranderen, is net het mechanisme dat het systeem in stand houdt.

Hier zijn levens vernield. Zoals Martin Luther King zei: 'Capitalism for the poor, Socialism for the Rich'. Een voedselproducent die besmet melkpoeder verdeelt, krijgt een proces aan zijn been. Waarom zou een bankier aan dat principe van aansprakelijkheid moeten ontsnappen? We hebben hier te maken met een nieuwe, onvatbare aristocratie. Die toplaag heeft ervoor gezorgd dat hun winkel zo gigantisch is dat hij niet meer failliet mag gaan, wat betekent dat ze een blanco cheque van de samenleving krijgen om om het even wat te riskeren: Too big to fail wordt too big to jail."

Waarom laat u de naam Tony Hanssen terugkeren, 25 jaar na 'Alles moet weg'?

"Het thema van 'Alles moet weg' komt terug: de worsteling van individuen met hun afkomst, en dan was het leuk om die naam terug te laten keren. En ik laat hem in tweevoud terugkeren, om het voor mezelf en voor de lezer wat spannender te maken. De dubbelganger is een klassiek motief in de literatuur, maar een boek waarin de dubbelgangers elkaar tegenkomen en met elkaar in gesprek gaan had ik nog niet gelezen. De twee Tony's zijn Tarantino-achtige figuren die in een Tarantino-achtig avontuur meegesleurd worden. Het gaat over de top maar wel op een manier dat je denkt: dit zou zomaar kunnen. Maar de gekste gebeurtenissen zijn gewoon uit de realiteit gestolen." Met de referenties aan uw romandebut lijkt het of een cirkel wordt afgerond. Komt dat niet wat vroeg in uw oeuvre? "Ik wil geen museum worden, maar er valt nu eenmaal wel wat te vieren. Ik word 55, mijn romandebut is 25 jaar oud, en ik ben ook 25 jaar samen met René. Dé hoofdreden om terug te grijpen naar 'Alles moet weg' is evenwel de vaststelling dat er in al die tijd niets veranderd is. Wat ik 25 jaar geleden over Vlaanderen vertelde aan de hand van een kruimeldief en een geboren loser, blijkt nu op te gaan voor de rest van de wereld. In 'Alles moet weg' kreeg je een beeld van een ontkerstend Vlaanderen, waar de nieuwe religie de zoektocht naar geld is geworden. Toen al dacht Tony Hanssen rijk te worden door niet de producten zelf te verkopen maar alleen hun afbeelding. Nu blijkt dat je zelfs van huizen virtuele zeepbellen kunt maken die de hele economie kunnen laten ontploffen. Na de bankencrisis van 2008 zou je denken dat die fabel uit is, maar vandaag blijkt dat de topverdieners van toen nog altijd de topverdieners van vandaag zijn."

Toch bejegt u de Tony Hanssens van Gelukkige slaven met empathie. Ook Tony-de-beurstrader.

“Laten we zeggen dat er toch een grotere deernis is voor de loser van de twee. Maar ook in de figuur van de beurshandelaar zit een tragiek. Zijn drama is gelijk aan dat van die jonge stagiair die zich bij een bank in de Londense City letterlijk heeft doodgewerkt. Als je de columns van Joris Luyendijk leest, voel je die tragiek. Over die overleden stagiair schrijft de ervaringsdeskundige Pascal Paepen dan dat het uiteindelijk zijn eigen blinde ambitie was om zo hard te werken. Dat is toch maar een erg beperkt onderdeelje van het verhaal. Wie heeft die jongeman zo veel dodelijke ambitie aangepraat? Luyendijk getuigt over dat bijna profofascistische systeem waarin het heel normaal gevonden wordt dat je drie dagen na elkaar twintig uur werkt, terend op trots. “De twee Tony’s, ook de trader, moeten omgaan met het besef dat ze te klein zijn omvat te krijgen op de doldraaiende wereldeconomie. Als wij op onze tippen gaan staan zijn we net groot genoeg om te begrijpen dat er iets goed fout zit. Dit is zo complex en onvatbaar dat zelfs protesteren niet veel meer lijkt uit te maken. We zijn die crisis gaan accepteren als een soort noodlottige natuurramp: zo werkt het nu eenmaal, pas je er maar aan aan.” En omdat we niks aan de globale economie kunnen doen, concentreren we ons op lokale GAS-boetes voor jongeren. “Dat is het rad dat de conservatieven, van Mia Doornaert tot Liesbeth Homans, ons voor de ogen laten draaien. Verbied tatoeages en hiphop en de wereld wordt vanzelf weer een betere plek? Wel, als er een mensensoort goed gekleed naar het werk ging, waren het wel de bankiers in Wall Street en de City. Hier raken conservatisme en nationalisme elkaar. Crisis in de wereld? Nee maf rit Vlaanderen. Het idee dat je de crisis kunt oplossen door een klein land in twee te splitsen is een fabeltje, maar wel een aantrekkelijk fabeltje. Wie zich geïntimideerd voelt door de globaliserende wereld, gelooft graag dat het alvast een goed begin is om op de eigen vierkante centimeter alles strak te regelen. “In Europa zijn dezelfde krachten aan het werk. Er is een stroming die zegt dat wat we aan politiek bestuur aan Europa delegeren we verliezen aan nationale identiteit. De nationalistenvan zitten in een monsterverbond met degenen die geen sterk Europa willen als tegengewicht tegen almachtige multinationals. Ten gronde keren zij zich tegen het primaat van de politiek. Zij accepteren niet dat er een democratisch gelegitimeerd bestuur opstaat dat zijn voet zet naast grote financiële instellingen en megabedrijven.”

In Gelukkige slaven speelt Europa expliciet een minimale figurantenrol. Daar schuilt een vernietigend oordeel in.

“Het niet kunnen loskomen van de natiestaat, is de grote Europese ziekte. Weslaan elkaar – voorlopig – al niet meer omde tien jaar de kop in, maar de eenmaking is nog lang niet volbracht. Over Europa wordt vandaag bijna uitsluitend gesproken in termen van bedreiging van ‘onze’ identiteit. Er is niets mis met een Vlaamse identiteit, maar die wordt niet groter of kleiner als België of Europa verdwijnen. Dit is het tijdperk van multi-etnische, multilinguïstische staten als China, India, Brazilië, Rusland, zelfs Zuid-Afrika. De meetlat van de Europese natiestaat reikt allang niet ver genoeg meer. Europa moet een democratisch verkozen regering krijgen, een eigen leger en een gelegitimeerde president.”

In het hart van het boek zit een lange, genuanceerde monoloog over Zuid-Afrika. Geeft hij de visie van de auteur weer?

“Ik heb in die monoloog de nuance proberen te steken die ik ontbeer in de westerse blik op Zuid-Afrika. Een geval van corruptie in Afrika wordt meteen een symbool voor de uitzichtloosheid van het gehele continent. Waar staan wij dan met Sarkozy, Berlusconi of Rajoy? Afrika blijft voor ons het continent van de aidswezen en de bloeddorstige dictators. De gedachte dat je dat hele continent moet bijeen vegen op een vuilblik en helemaal opnieuw moet beginnen, domineert nog altijd. Terwijl er echt wel een kentering is. De manier waarop bijvoorbeeld de gsm voor een emancipatie heeft gezorgd in Afrika is wonderlijk. Beltegoed is er een soort alternatieve munt geworden, waar andere goederen voor ingeruild kunnen worden. In Congo worden aan de lopende band kansen verknoeid maar weinigen weten dat er in Kinshasa ook een technische hogeschool staat waar de fine fleur van de studenten uit de hele Centraal-Afrikaanse regio naar toe stroomt toeneem waardevol diploma te halen. In Kinshasa!”

Het optimisme waarmee u over Afrika spreekt, steekt schril af tegen uw pessimisme over Europa.

“Er waait een cynismeloos enthousiasme door Afrika, het idee dat het eindelijk ook wat vooruitgaat. Dat staat in schril contrast met dat verstikkende deken dat over Europa ligt, die gedachte dat het allemaal geen fluit uitmaakt wat je ook doet. En dat is begonnen met de ineenstorting van het communistische collectivisme in Oost-Europa. Na de val van het communisme is het Angelsaksische neoliberalisme in een overwinningsoes geraakt en is het ongebreideld gaan woekeren. Reagan

en Thatcher hebben dat op gang gebracht en vervolgens zijn ook socialisten als Blair, Schröder of Kok overstap gegaan. Het resultaat is nu dat elke vorm van collectivisme verdacht is gemaakt: tot en met de staat zelf. De Tea Party gaat daar extreem ver in, maar de Europese weerstand tegen overheidsinvesteringen in tijden van crisis komt uit diezelfde ideologie voort.”

Uw volgende project wordt de bewerking van Hamlet. De eerste keer sinds Ten oorlog dat u naar Shakespeare terugkeert.

“Ik ben al jaren zot van dat stuk. Toneel is ensceneringskunst: het gaat erom een repertoirestuk relevant te maken voor het hier en nu. Wij laten Hamlet vertolken door een jonge vrouw, Abke Haring. Er bestaat een lange traditie om Hamlet door een vrouw te laten spelen maar wij willen dat ze Hamlet als jongeman neerzet, niet als vrouw. Als je de grote drama’s van Shakespeare achter elkaar zet, dan krijg je een soort verschuiving van generaties. Het begint bij de verliefde pubers van Romeo & Juliet en het eindigt bij de seniele koning Lear. Hamlet zit daar tussen, hij is de jonge aanstormende student, de prins-politicus die moet kiezen tussen trouw aan zijn theoretische idealen en de noodzaak om te handelen. Blijf ik eeuwig proper of maak ik mijn handen vuil aan compromissen?”
Waarom moeten we nu plotseling denken aan de burgemeester van Antwerpen? “Het is niet verboden om aan hem te denken maar het is ook niet per se de bedoeling. We gaan geen politiek cabaret opvoeren, we gaan Hamlet niet verplaatsen naar het Schoon Verdiep. Het dilemma waar de N-VA nu voorstaat is een klassiek dilemma uit de politieke geschiedenis. Hoe ga je van de droom naar de daad? Vergelijk het met Mephisto Forever, dat we vlak voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 hebben opgevoerd. Dat ging ook niet over Antwerpen, of toch zeker niet over Antwerpen alleen. Dat is me intellectueel te armoedig.”

Ook dat thema is, met dank aan Siegfried Bracke (N-VA), nochtans razend actueel.

“De keuze tussen morele superioriteit in de marge of meedoen in het centrum van de macht is dan ook een kwestie waar de N-VA met veel angst mee omgaat. Is de Vlaamse onafhankelijkheid middel of doel? Kiezen ze voor deelname aan een rechtse regering met de MR maar zonder staatsvorming, of toch voor het confederalisme? Dat is de vage bubbel die ze nog negen maanden vol moeten zien te houden en die nu door Siegfried Bracke vakkundig

tot ontploffing is gebracht.

“De MR staat te juichen bij elk voorstel van de N-VA. Als je een illustratie van hedendaagse belgitude zoekt, kom je uit bij de Franstalige boekvoorstelling van Bart De Wever in de Cercle Lorraine. Daar, in de grote Franstalige salons van de macht, stapt De Wever letterlijk in de voetsporen van Charles Woeste.”

Een kort interview in La Libre Belgique heeft u op ramkoers gebracht met de N-VA. Alweer, zijn wij geneigd te zeggen. “Ach, ze kunnen geen twee zinnen uitbrengen zonder de PS, Di Rupo of de Franstaligen in het geheel te demoniseren, en als je dan durft iets terug te zeggen, dan breekt de hel los. Het is een vorm van framing. Ik geef exact dezelfde kritiek als Marc Van Peel (CD&V), maar als ik het zeg, wordt dat ‘schelden’. Het is het idee dat Tom Lanoye tegen ‘ons’ is dat bevestigd moet worden.” Zoekt u die contramine ook niet zelf met enige gretigheid op?

“Je kan me moeilijk aanwrijven dat ik in het verleden poeslief ben geweest voor mijn burgemeesters. Toen ik een eredoctoraat aan de Universiteit Antwerpen kreeg, heb ik het podium gebruikt om kritiek te geven op het hoofddoekenbeleid van Patrick Janssens. Vraag gerust Janssens eens of hij me zo lief vond voor hem. De N-VA moet dringend leren omgaan met kritiek. Ze kan niet verwachten dat de kritiekloze personencultus die ze intern aanhangt door heel Vlaanderen gedeeld wordt. ‘Bashing’ roepen bij elk woord van kritiek is ook maar een manier om niet op de grond van de zaak te moeten antwoorden. “Ik herhaal met volle overtuiging dat Bart De Wever een democraat is, dat hij geen fascist, racist of homofob is. Als het burgemeesterschap van Bart De Wever de prijs is die we moeten betalen voor het volhouden van het cordon sanitaire, dan betaal ik die prijs graag. Maar dat hij dan ook zijn eigen verantwoordelijkheid eens opneemt. Als je de specifieke term van ‘homoseksuele obediëntie’ gebruikt, sluit je je aan bij een internationale traditie van homohaar. De suggestie van een machtige, geheime loge van jeanetten is een vaak terugkerend motief in die kringen en De Wever weet dat. Ook als je de populairste politicus van je generatie bent heb je rechten en plichten. Als het dragen van een regenboog-T-shirt of een ooring al niet meer zou passen binnen de verplichte neutraliteit van de ambtenaar, dan is er een probleem met die definitie van neutraliteit, niet met die ooring of dat shirt. Die hele neutraliteitsdiscussie is aan het ontsporen.

In Antwerpen mogen homo's trouwen, maar ze mogen niet herkenbaar achter een loket zitten."

Waarom denkt u dat u de N-VA zo irriteert?

"Omdat de waarheid kwetst. Zeker als ze komt van iemand die claimt mee een erfgenaam te zijn van de Vlaamse beweging. Ik behoor niet tot de groep artiesten die het woord 'Vlaams' niet kunnen uitspreken, zonder het als 'Vlaemsch' te laten klinken. Dat is juist wat hen zo irriteert: ik pas niet in dat frame. Ik gun hen het alleenrecht niet om te bepalen wie of wat tot de Vlaamse identiteit behoort. Ik beschouw mezelf als een literaire nakomeling van Hendrik Conscience en Cyriel Buysse. Ik ben het grondig oneens met wat hij zegt, maar Bart De Wever maakt mij gelukkig door zijn 11-julitoespraak te houden aan het graf van Hendrik Conscience. Een mooier eerbetoon aan het maatschappelijk engagement van de schrijver is nauwelijks denkbaar. Als je Conscience fêteert, waarom moet ik dan monddood gemaakt worden? Zijn schrijvers alleen interessant als ze dood zijn?"

U bent niet de enige kunstenaar die het lastig heeft met de N-VA. Vanwaar die wederzijdse animositeit?

"Bart De Wever is mijn vijand niet. Hij is mijn artistiek-politiek-maatschappelijke tegenstrever. Ik eis het recht op om met hem van mening te mogen

verschillen. Moet ik me in houden tegen iemand die het zelf over de sluitspier van CD&V heeft? Van de rechtse gedachtenpolitie zijn verwijzingen naar de jaren dertig verboden, maar zij mogen wel Louis Tobback met Stalin vergelijken of CD&V met het Vichyregime.

"De kloof tussen een grote groep Vlaamse kunstenaars en de N-VA-oproep, heeft meer te maken met het sociaal-economische programma van de partij dan met haar Vlaamsnationalisme. Je kan niet Theodore Dalrymple als held hebben en rekenen op mijn applaus. Dalrymple is een charlatan, een conservatief circuspaard. Zijn ideologie van anekdotisch conservatisme is gebaseerd op ervarinkjes, zoals de vrouw in een sociale woonwijk die haar tuin niet zelf wilde onderhouden omdat de stadsdiensten dat wel zouden doen. Lees de interviews met Liesbeth Homans en je krijgt exact dezelfde verhaaltjes opgedist. Dalrymple denkt de crisis op te lossen door fiscale voordelen te geven aan getrouwde heterokoppels. Niet de speculatie met spaargeld maar de piercing zijn de grootste kwalen van deze tijd. Dat is geen ideologie, dat is beschavingscommentaar op het niveau van een Louis De Lentdecker. Conscience en Dalrymple tegelijk verdedigen, lukt alleen als je in een spagaat gaat staan waarvan een normale mens scheurt van zijn heiligbeen tot aan zijn huid."

BART ECKHOUT
04/09/13